

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EXCURSIÓ Á CALDAS DE ESTRACH (CALDETES)

CREYEM per demás dir quant bellas son las excursions en temps de primavera per la nostra somrisenta costa llevantina, y quin quadro de mes apacible hermosura presenta la platja que s'exten desde lo vell Montjuich, fins mes enllà de la romana *Iluvo*, guarnida arreu de blanquíssimas vilas dolsament recolsadas al peu de las onas, arreseradas per la cinta de montanyas, que guardan entre sos rocams verdaders jardins.

La descripció de tantas bellesas, que hi atresorá la Naturalesa, no sabríam pas fer, y per tant, sians permés de plañens, que á tan mirgrada ploma, s'hagi confiat la present descripció.

Arrivats los excursionistas á *Caldetas*, nos dirigírem á la «Torra dels encantats». S'alsa aquesta vella construcció, com vigilant guayta, en lo cim d'un puig, conegut antiguament per *pòdio de Castellar*, situat al NE. del poble. La vegetació cobreix las vessants de la muntanya, semblant l'oriental tapís, brodat per *las encantadas*, en las llargas horas de sa presó misteriosa, ab que han volgut adornar lo rocós pedestal del gegant de pedra que las apresona, que si las priva de llibertat y vida; las permet gosar d'un hermós y rialler panoráma. En ample semicírcol s'esplaya de llevant a mitjorn, la inmensa planura del Mediterrani, vestida de blau puríssim, y envers lo Sudoest, s'ovira atansarse mar endins lo Montjuich, com un bràs gegant que resguarda dels mals vents del Ponent á la que fou regina d'aqueixa mar que s'admira, y en la que s'hi enmirallan una llarga restallera de vilas que semblan las aixeridas damiselas del corteig de Barcelona. Envers lo Nort, lo rabassut Montnegre, aixeca sa farrenya testa pera mirar per demunt de las serras, guarnidas de pampolosas vinyas, aqueix quadro tan encisador, envejant al fréstech Burriach, perquè

pot gosar de prop, desde sa destrossada armadura dels sigles mitjos, tan pintoresch espectacle, dominant ensemps la serralada que forma lo murallal del hermós Vallés. Al peu del turó se veu engahonarse la bonica Caldetas, dolsament recolsada, com ignocent infantó en brassos de son jayo, reposant mitj adormida, mentres las onas la besan amorosas, jugant en la fina sorra de la platja; y com enrevellidas comaras, assentadas en las serras que dominan la vila, s'oviran duas torras, recordant las vellas tradicions d'epocas llunyanas. La torra *dels encantats*, s'alsa coronada d'un rengle de matacans, y circuïda d'un alt mur enmarletat, trepat de sageteras y forats pera bastirhi los ponts volans de la defensa. L'interior es practicable, contenint dos pisos ab finestras al exterior y escalas d'obra, trencadas, de tant en tant, pera interceptar la pujada.

Al peu mateix de la descrita torra se trováren, en excavacions practicadas en la roca viva, plenas de terra y barreixats ab élla, entre altres objectes de procedencia romana, restos de cerámica molt grollera, indicant una antiguetat remotíssima. Lo Sr. Salarich¹ creu de procedencia prehistórica aquells fragments, per presentar los mateixos caracters dels trovats per lo Sr. Góngora en la cova dels rats penats y'ls indentichs que lo eminent antropolech D. Joan Vilanova y Piera² dóna als restos cerámichs dels aborígenes, seguint l'opinió de Mr. Daux en sos *Etudes Prehistoriques*.³ A mes de dits restos cerámichs y ab ells confosos, se trováren també alguns ossos tallats en sentit longitudinal pera l'extracció del moll, que era un dels menjars més apetitosos y regalats per l'home en lo llunyá periodo peleolítich, segons opinió de dit docte antropòlech català. Aixís mateix foren descoberts un sicell ó espátula, també fets d'os, que servirían pera trevallar en los vasos de cerámica los rudimentaris dibuixos que'ls adórnan; un punxó ó agulla fabricat ab dita materia, perforada en sa part superior, y per fi, tres molars units, á lley de dents de serra natural; tot treballat tan grosserament que indican remotíssima edat; objectes, per tant, que deurían haver servit als ibers (?), primers pobladors de nostra costa.

La manera com se feu tan important troballa, ho comunicá lo Sr. Salarich, per carta⁴, y en la que diu : «Res diré de la primera ex-

1. *Apuntes para la Historia de Caldas de Estrach (vulgo) Caldetas.* — Barcelona 1882.

2. *Origen, naturaleza y antigüedad del hombre.* — Madrid 1872.

3. *Etudes Prehistoriques.* — L'industrie humaine, ses origines, ses premiers essais et ses legendes. — Paris 1877.

4. Ab fetxa de 26 d'Octubre 1881, contestant á una comunicació que li fou dirigida en 20 del propi mes.

cavació que presenciáren alguns sócis excursionistas — (se refereix a l'excursió que tingué lloch el dia 5 de Juriol de 1881 y á la que assistiren los Srs. Barberi, Coll, Vergés, Aulestia, Balaguer, y Doncel) — que consistí en alguns testos cerámichs trovats en una excavació ó fosa de 10 palms de llarch per 9 d'ampla y fondaria. La segona excavació, verificada á unas 12 passas de la primera, en direcció al S., pre-

CALDAS D'ESTRACH : TORRA DELS ENCANTATS

sentava una boca elíptica d'uns 3 palms per 9 y á proporció que se baixava s'anava aixamplant; la terra sobreposada y que omplía en sa totalitat la fossa tallada en la roca, com la primera, era grassa, y molt carregada de mica, los testos d'una etxura un tant diferenta dels de la primera excavació, eran relativament menys abundosos; al fons del clot d'uns 22 palms, ab alguns 10 de diámetro, s'hi trová una pedra arenisca (portada de molt lluny) en forma de cassola y ab coll, com pera buydar algun líquit, y al mateix temps un solatje com mitx formatje d'Holanda, bastant feixuch, que se partí en duas parts al tráuerlo del fons. La tercera excavació fou feta á uns 8 passas de la segona y 10 de la primera, formant las tres com un triángul escaleno. Lo forat rodó y petit s'ha tingut d'engrandir pera buydarlo de la terra grassa y poch testos que contenía, era circular d'uns 20 palms de

fondo y 10 de diámetro. En lo fons s'hi trová un producte que apar pedra volcanisada, y, á son vol, cendra y pedras arrodonidas, códols de composició cálcica, molt diferenta de las rocas del voltant, y entre éllas una de petita, que apar de las anomenadas *pedras del llamp*, juntament ab la substancia que sembla pedra de volcá. La terra d'aquest clot no era carregada de mica, com la del clot segon, en el que (m'oblidava de dir) s'hi trováren péssas de terra cuyta cuadrangulars de algunas tres ó quatre pulgadas y foradadas».

Cinch son las sitjas, que s'han trovat obertas en las rocas del esmentat lloch, creyent que serán coetanis, a las d'Olérdula, y á las covas, descobertas en varis punts de nostra costa que recórdan la presencia del hóme.

A mes dels interessants fragments abans dits, se trováren en las diferents excavacions una quarentena de pessas de terra foradadas (*pondus*), una moneda emporitana, consistent en un divissor de la dagma del *Pegasus*, ab la característica representació del cap de *Diana*, y altres fragments de cerámica que recordan la llarga estada que'ls romans farián en l'hermosa costa Laletana.

Induptionablement en lo mateix síti dels descobriments, s'alsaría en l'època romana una d'aquellas suntuosas *villas*, ricas vivendas de camps que'ns descrihuen Ciceró, Salústi y Festo; y tal vegada l'actual *torre dels encantats*, encara que ab sa fesomia de l'època caballeresca, siga un recort del temps en que florían Blanda, Iluro y Betulo, y dels dias en que la llarga vía *Aureliana* estava en us y servey de la poderosa Roma. Tal suposició pot fundarse en que es sabut que en lo centre de las *villas* s'alsava una gran torra pera disfrutarse desde d'ella de la perspectiva de tota la encontrada, y quals edificis se construían al peu de las grans vias de comunicació. Circunstancias que, en certa manera, vénen á realisarse en l'esmentat lloch de la troballa.

Recorregudas las onduladas serras que en anfiteatre clouhen la població; arraserantla amorosament, desde l'E. al O., en qual extrem s'alsa lo pilar de Sta. Bárbara, dit de la *Creu*, y avans un far, y de las quals se gósan de bells panoramas, se baixà al poble pera visitar l'iglesia parroquial. Se seguí la riera, vorejada de blancas casas y pulidas *torras* d'esbarjo, extenéntse la novella població, en ben arrengherats carrers, al peu y per las suaus vessants dels puigs, ovirantse mes amunt las casas del antic poble, que destacan sas fermas siluetas en lo blau del cel; donant molt caràcter al conjunt, las negrosas torras, una d'ellas capritxosament adornada d'una branca de vella olivera. Se trova assentada l'Iglesia parroquial demunt d'un rocam, entre

qual arrapada eura hi jugan crestallins regalims d'aygua. Es de molt bell efecte lo punt de vista que desde aquellas rocas s'hi gosa, exte-
nentse per munt la riera, fins que la frescal arbreda tapa misteriosa-
ment los últims termes.

L'origen de l'iglesia de Caldas d'Estrach, sembla bastant llunyá,
per quan, segons piadosa tradició, en temps de l'irrupció agarena fou

CALDAS D'ESTRACH : PART ANTIGA DE LA POBLACIÓ

amagada la Sta. Imatge de la Verge que's trovà alguns sigles després
per dos bous, en la cova que hi ha al peu de l'actual parròquia.

¿Lo primitiu temple de Estrach, dedicat á María Santissima, fou
edificat ab los restos dels edificis romans, sian de las *thermas*, sian
de las *villas*? Res se sap positivament y sols la sencilla tradició fa
suposar la existencia d'una iglesia *anterior als moros*. Lo dato mes
antic es que al ordenar lo Papa Alexandre III la divisória dels bisbats
de Barcelona y Girona, en l'any 1169, enclogué en l'extrem del primer
lo lloch de Caldas d'Estrach; mes, de la existencia de l'iglesia parro-
quial sols se'n té noticia en 1219, época en que's feu la troballa de la
Sta. Imatge, coincidint aqueix fet ab la vinguda al *Estrach* d'alguns
monjos hospitalaris pera fundar lo Monestir-hospital, que's te me-
mória haver existit en dit poble. Mes, segons la tradició piadosa que

a companya al descobriment de la Verge Maria, al ésser portada desde la cova, en que per sigles restá amagada, al Santuari, los malalts del Convent d'Hospitalaris, s'alsáren de los llits prodigiosament curats per intersessió de la que es aclamada *Salus infirmorum*. Per tant, pot ésser que lo temple fos ja construít.

Posteriorment al dit any 1219 son conegudas molts piadosas donacions para lo sosteniment de l'altar de la Verge Maria y del Hospital, citántse las de Pere de Montnegre, Guillem Uberti, Saura, muller de Bernat Cariayana, y ab especialitat las que féren Na Guilleuma de Castellbell, y son fill Guillem de Montcada, consistent en tot lo *podio de Strach*, dimanant d'aquesta última donació lo títol de Senyorió que'ls antichs habitants de Caldetas reconeixían al Prior del Hospital y que passá després als Rectors de la Parroquia; y per tant, trovantse lliures del domini feudal de la vehina Castellanía de *Civitas fracta* (Mataró).

Lo *podio de Castellar*, avuy puig de la *torra dels encantats*, de que s'ha parlat suára, fou donat per lo cavaller Guillem d'Orta al Hospital del *Strach*, ab tots sos dominis, així en lo mont com en lo plá, y també, com diu la antiga escriptura, sobre *la illa que hi ha entre lo podio, la mar y la riera* de Caldas, qual donació aprobá als 22 de Març de 1221, lo magnífich Ponç de Montpalan, ab motiu del dret de *castellania* que tenia sobre dit *podio*.

A las anteriors donacions, se cita per Salarich, las de Guillem de Palau — 21 Agost 1219; — de Raymond de Plegamans, — 2 Mars 1220 y de Guillem Subirá — 14 Abril 1224 — y altres.

Anáren augmentant considerablement las rendas del altar y Hospital de *Strach*, no tant per freqüents donacions de poderosos senyors, com per succesivas adquisicions á títol de compra, citantse entre altres, la que als 27 de Abril de 1220 otorgaren Raymond Guitardo, sa muller y son fill á favor de Pere Grunuy, primer Rector del Hospital, consistent en unas terras que'ls dits venedors posehían, per bons títols, en los llochs de Sant Andreu de Llavaneras y paratje dit Caldas; y á mes las terras que'l pròpi honorable Rector comprá á Berenguer Vicens, á sa mare Ermesindis y á sa jermana Raimunda, baix la fé de Feliu Baralt Notari de Arenys.

La importancia que aná adquirint l'iglesia de *Strach* la feu meixedora del títol de Parróquia, que li concedí lo Bisbe de Barcelona Berenguer als 4 de Setembre de 1230, qui nombrá á son primer rector al dit Grunuy. Los títols de Cavaller y Militar, ab que se'l anoména fá suposar que serían Cavallers hospitalaris del Sant Sepulcre, los fundadors de l'Iglesia-hospital de Caldetas, com ho fóren los que tenia

Sta. Agna de nostra Ciutat, confirmant aquesta opinió, lo haver facultat en sa donació la avans dita Na Guilleuma de Castellvell, la construcció d'una fortalesa en lo lloch del Hospital.

De la primitiva iglesia del sigle XII res ne resta, com no sia la curiosa pica de l'aygua beneyta que's trova al entrar en l'iglesia actual, y que no es altra cosa que una colúmna ab interessant capitell, indubtablement d'aquella época; y á mes una lapideta de márbre, colocada demunt de la porta d'ingrés, que conté en lletres dels sigles XIII ó XIV, una oració ó advocació á la Verge, dificultosament llegible per sa situació, y que comensa : «*Virgo quam...* y acaba «*XPM dominum nostrum. Amen*», sens contenir l'any.

Als 14 de Maig de 1805 se colocá la primera pedra del temple actual, resentintse la construcció de las circunstancias de l'epoca; y per tant, caracterisantse per sa pobresa y ausencia de tota idea artística. Penosament seguí l'obra hasta l'any 30, fentsi en l'any 68 alguns treballs pera donar á la iglesia major cabuda. A pocas passas d'ella hi ha una petita capella, ahon se feu la trovalla miraculosa de la Sta. Imatge; brollant al peu d'ella, las salutíferas ayguas medicinals.

En l'arxiu parroquial se guardan, entre un bon aplech de pergamins perteneixents al sigle XII y posteriors, y que contenen las donacions y vendas, de que s'en ha fet esment, dos notables llibres de Chor, in fólío, en pergami, escrits ab bons caràcters gòtics y enriquits ab lletres capitals preciosament miniaturades, ab policromía y daurats, y variadíssima ornamentació, prodigi de pacient treball y de bon gust. Crida l'esment en un d'ells una plana, en sa coberta interior, que no es res menys que un full d'un antic llibre de Psalms, que per lo caràcter de lletra y lo miniaturat que l'adorna, apar esser del sigle XIII.

Segons l'autorisada opinió del Sr. Salarich, perteneixían dits llibres de Chor als Monjos que succehíren als suprimits Templaris, fundadors aquéstos, segons constant tradició, del antich Hospital del Strach.

Se llegeix en la primera página de tan notables llibres : «*Ad laudem et gloriam Jesu-Christi ejusque Genitricis Mariæ CALIDARUM DESTARACHO Patronæ nostræ. Incipit Sanctorale missarum et commune Sanctorum nec non officium defunctorum secundum almæ sedis Barcinone. In Anunciacione Beatæ Mariæ. Introitu. M.D.LXIII.*»

Molt esment mereixen unes adicions als *Kyries* y *Gloria* en las Misas, en los dits llibres continuadas, á honor de la Verge Maria; los que deurian pertener á Monjos de l'Ordre de Cluny, segons opinió

del Sr. Salarich, confirmada per lo eruditíssim Sr. Canonge lectoral de Vich, Iltre. D. Andreu Durán, Pbre., en carta que dirigí al esmentat Cronista evacuant la consulta que li endressá.¹ De tal interessant document se despren, que dita modificació á la litúrgia general de l'Yglesia fou introduída en lo sigle XI per lo Capítol de Lyon (França) á honor del Misteri august de la Concepció Inmaculada, sens consultar abans l'autoritat de la Sede Apostólica, lo que valgué als dits Canonges una reprensió molt dura, y merescuda, per part del Pare de l'Yglesia St. Bernat; la que, no obstant, continuá, fins la reforma que en lo Breviari y Missal romans ordená lo Papa St. Pio V, de gloriosa memória, á últims del sigle XVI.

Desapareguts los monjos hospitaláris, ó tal vegada Regulars cluniacenses, del *Strach*, cuidan del pastó espiritual desde 1565 una sèrie no interrompuda de Rectors.

Los trastorns polítichs que per tant temps han afligit nostra Patria han influít, sens dupte, en que cap joya arqueològica o artística se conservi en l'iglesia de Caldetas. Se sap que á principis de la present centúria existían unas llántias de plata, que fóren venudas pera las obras d'engrandiment del temple. Los retaules son barrochs ó molt moderns; y arreconats en un aposento de trastos vells, existeixen unas antigas telas, que tal vegada, poden contenir recomenables pinturas.

Lo nom de la població que venim considerant, so es, Caldas de *Estrach*, indica una antiguetat remotíssima, perfectament coetánea als primitius ibers;² nom que, per altre part, senyala una circumstancia característica de la localitat, avuy encara existent, que sorprengué á nostres aborígens y que'ls determiná á denominar, segons aquélla, lo lloch que per primera vegada petjavan com á terme de son llarch viatge desde la Ibèria oriental, ó de las inmensas *estepas* de la Scitia, ó dels sorrénchs y recremats deserts de l'Àfrica.

En efecte *Strach*, ó *Starach*, diu lo erudit Cronista, deriva de las paraulas iberas, *sestrac-a* ó *sestraque-a*, que volen dir *planta rugosa silvestre*, á la que pertany nostra *figuera de moro* (OPUNTIA FICUS INDICA), abundant en los marges, en las rocas, en las voreras dels torrents y en los erms de tota l'encontrada.

La excelent situació y seguretat del que fou, un dia molt llunyá, port ó cala del *Strach*, abrigallada pels rocams que tancan avuy la novella població; y'ls fragments arqueològichs trovats, dónan lloch

1. *Apuntes para la Historia de Caldas de Estrach*, etc., pag. 44.

2. Salarich : Obra avans citada.

á conjecturar que'ls traficjants fenicis primer y'ls enginyosos focenses, de sanchi helénica, després, visitáren mes d'un cop la allavors naixent població indígena, deixant bona mòstra de llurs relacions ab los primitius *straquenses*, á qui comunicarián sas misteriosas supersicions de la dualitat mística, grollera personificació del poder fecundant y generador de la Naturalesa, y juntament ab sos cruentos ritos, son comers y las suas arts embrionárias.

La pacífica y mercantil Laletània atrafegada ab lo actiu merca-dejar, no faria gayre esment del terratrémol que conmovia la novella patria, omplintse de gents cartaginesas y romanas, que la convertiren en lo coliseu ahon famolencas s'abrahonáven, com dos feras del Sahára, pera assolirse lo poder del mon, encara jove.

Espalmats ovirarian els aborígens, no acostumats encara á bregar sino ab las feras de sos antiquíssims boscos, omplirse ses sagradas selvas, sas planuras pantanosas, rublertas de rústechs *palafilos*, informe esbós de ciutat comuna, sos abruptes montanyas y valls ombrívolas, senyaladas encára per lo devassall del diluvi, de gents desconegudas, ab estrany parlar, vestits de lluentas armas y enginys de mort novíssims; y á quals formidables invasions s'oposavan ab heroicitat els indígenas.

¿Qui sap si la ibérica *Strach* entrá en lliga ab lo poble Indigeta pera detenir á lo cartaginés Annibal, á son pas pera las Galias y la Italia enemiga, combatent ardida sots lo penó del laletá Teolongo (?); segons las vellas crónicas; o si pacífica restá en aquells conturbats dias de lluyta contínua, admirant ab espalmats ulls com las fortes legions y nombrosas armadas cartaginesas y romanas omplían de brugit, sa conresada comarca y sa mar tranquila?

Mestressa del mon la vencedora de Carthago, subjectada per fi l'hermosa regió; la Laletània, seguint sos vells instints de pau, s'apressá a oferir sa amistat á la poderosa Roma, qui no sols l'acceptá de bon grat, si que feu de tan bella regió lo jardí de son esbarjo, fundánthi ciutats y colonias de may caiguda importancia. Bons testimonis son de l'estada que'ls romans féren en *Strach*, los nombrosos fragments d'ánforas y altres restos cerámichs de verdadera importancia que han estat descoberts; y es molt de presumir que no deixarián d'aprofitar las ayguas termals que han donat nom á Caldas, alsantse las suntuosas *thermas*, com las descobertas en Caldas de Montbuy, La Garriga, Caldas de Malavella, y altres punts de Catalunya. Avuy han desaparegut los restos de las *thermas* romanas; mes de sa existencia s'en té certa notícia á comens del sigle passat, y sa importancia no deuría esser escassa per quant se feu passá per l'Es-

trach la gran *via Aureliana*, ó quant menys un ramal d'èlla se decantaria envers la població.

Lo infatigable cronista Sr. Salarich ha trovat una escritura autorisada en 1599 per Gabriel Morera Notari de Mataró, á requeriment del Rvnt. Rector de Caldas de Estrach Mossen Benet Buscatell, per la que se fá constar la existencia en una pessa de terra plantada de vinya, possehida per T. Lleu Sastre d'Arenys, «d'una gran pedra... *magno lapide sive fita* ó terme, *la qual es una pedra molt gran y grossa obrada, ab un peu quadrat, y de allí en amunt rodona, de llargaria de onse palms, poch mes ó manco, y de gruixa ó amplaria de nou palms, poch mes ó manco, y en lo cap alt algun poch scantellada...* y en la qual pedra, fita ó terme se troban scrítas algunas lletras, les quals, per sa vellesa ó antiguitat... de present, no podem compendrer...» y á requeriment també de dit Rvnt. Buscatell se fá constar en lo instrument públich, las lletras espressadas que son : «V.E.A.L. AVR.ARAXC. AXIR. L.P.VM.P. COSV. G. PRO.COS.VIAM.»*

Ni un recort resta en Caldas d'Estrach de la civilisació que apresqué després del enderrocament del colós romá. A la vinguda dels fills del Nort cayguéren, pera no reconstruirse, las sopérbas construccions que embellirían l'hermosa *Staracho*; y quant la dominació goda fou esborrada per complert de nostra regió per la planta del alarb, no deixant ni vestígis d'aquells temps enfosquits per lo polsím de la destrucció y las runas, s'alsarían tal vegada las torras que avuy mostran sa vellura en los colrats carreus que las forman.

Reconquistada, á preu duríssim, la perduda independéncia, y possible ja una organisació política genuïnament propia de la terra Catalana, veyem que la petita *quadra* del Strach qual núcleo de població era format per solas quatre casas unidas, se governa per Batlles que nombra lo egregi Conséll de Barcelona, teníntse certa notícia que als 6 de Juriol de 1459 fou designat per dit cárrech á Jaume Caldera, y en 1488, Climent Oliver, succehínt á Miquel Batlle.

La reduída població de la edat mitjana aniria augmentant de manera que ja en 1522 no s'anomena com avans *quadra* sino *vila de Strach*, en una suplicació que'ls vehins elévan al egregi Consell de Barcelona.

Caldetas, com casi tots los pobles de Catalunya, prengué actíva part en las lluytas que nostra pátria agonisant sostingué contra la soldadesca del Conde-Duque de Olivares; y ab patriórich esfors veyem ajuntarse en consell lo Batlle y vehins de la vila pera oposarse ardíts

* Apèndice A de l'obra avans citada.

á las increíbles vexacions y actes de furios vandalisme d'aquells homes, que'l mal govern de Felip IV de Castella, enjegá á nostra malaurada terra. Mes tart, com á bons catalans també, los de Caldetas feren causa comuna ab los partidáris del Archi-Duch Carles d'Austria, ó mellor, de las llibertats y furs de la Patria, conculcats y ab verdadera follia escarnits per aquells á qui se'ls doná graciosament tot quant haviam de bó y millor en nostre vell Principat, inclusas las brillantíssimas coronas que honráren per llarchs sigles grans testas de reys y princeps.

Per fi, també serviren com á bon fills á la comuna Mare en la gloriosa epopeya de la guerra de la Independencia.

La part vella de la població, enfilada en la serra, conserva bastant lo aspecte de las vilas de la edat-mitjana, ab sos carrérs tortuosos y estrets, de pis desigual y ab sas casas de rodó portal adovellat y finestrals de llinda esculpida, no mancanthi en alguns casals el matacá coronant la fatxada. Las vellas torras que s'aixecan per damunt de las construccions que las envólten, dónan mes pintoresch efecte al conjunt, contrastant bellament ab la blanca y pulida novella població.

Entre los edificis mes antichs sobressurt la payral casa de Milans que data del sigle XV. En élla se conservan alguns mobles de sigles posteriors. No menys curiosa, entre altres, es la casa existent enfront de l'esmentada, per conservar algunas finestras ab detalls escultórichs de factura tan grollera que recórda los relleus románichs. En la part mes alta de la serra, s'alsa la casa que's diu la mes vella de la vila, quasi be recolsada en una de las rónegas torras, de que s'ha parlat; semblant que ditas construccions se sosténen mútuament, ab vell amor, no volent se las sepári fins á morir abdós rendidas per lo feixuch pes de las centúrias.

Lo poble de *Caldetas*, com mes comunment se l'anomena, conté un miler d'habitants, ocupats en sa majoría en lo conreu de las vinyas que cobreixen bona part de las serras del térme, bastant limitat per los de las propéras poblacions d'Arenys de Munt al N.E., d'Arenys de mar al E., y de St. Vicens de Llaveneras al N.O. Las reduídas planas de la comarca formadas de terras de 2.ª y 3.ª calitat s'aprofitan pera la cullita de grans, poch considerable, y pera las verduras de consum ordinári. Escassas arbredas clapejan las valls y torrenteras, sobresortint los taronjerars y garrofers que's fan en lo montanyós terrer, de formació granítica, afavorint los cultius un constant clima primaveral. La pesca es la ocupació actual que mes brassos ocupa, aixís com la típic. industria de las puntas al coixi es lo treball mes

constant de las donas. Avans existía ben arrelada la fabricació de cotó y de fil (*empesas*), de manera que á comens de l'actual centúria trevallavan uns 30 telers; á mes de la molt floreixent elaboració de géneros de punt.

Caldetas conta ab altres elements, pera no soportar la vida encongida á que modernament se vélmen altres pobles de nostra regió reduíts, malgrat los medis ab que contan. A mes de las envejables condicions climatològicas, las ayguas termo-medicinals, ab que está enriquida, li donan bon nom y positiu profit. Conegudas las bonas qualitats de las mateixas desde llunyana antiguetat, tróva lo Sr. Salarich noticia del primer establiment balneari en l'any 1396, en que lo Consell de Barcelona doná permís pera sa construcció baix lo cens de dos morabatíns, alsántse aquell vell edifici sobre las *thermas romanas* que's creu allí existían.

La ma destructora del temps, ha arrebbassat fins los mes petits vestígis d'aquellas construccions tan sopérbas, quals runas, en altres punts, nos admíran encára y son clara móstra del poder de nostres llunyans antecessors.

Si la tradició no ment, las torras, que tan caracterisan á Caldetas, y que la veu popular las anómena *del temps del moro*, indicarian que, durant l'estada dels alarbs en nostra terra, aprofitarian, tal vegada las ayguas medicinals del *Strach*, per ells sagradas, per quant ab ellas no sols curarian la lépra, mal peculiar de son poble, si que las trovarían molt aposta pera sas ablucions contínuas que sa fé los imposa.

Avuy han vingut a sustituir las ricas vil-las y *thermas romanas*, un considerable nombre de *torres* y novells establiments balnearis que donan al poble de Caldetas un especial carácter, establint una verdadera dualitat entre la població que s'extent entre la platja y la riera, y la de la montanya; imprimint á la primera un aspecte senyorívol y d'esbarjo que contrasta ab lo reposat y calmós de la segona; que fá que, tal ment, sémblyn dos poblacions diferents. Fins una moderna iglesia, sots l'invocació de Ntra. Sra. del Carme bastida á despessas de llimosnas dels banyístas, s'alsa al comens del bonich carrer paseítg del Callao, com indicant que tot deu esser nou y flamant en la moderna Caldetas. Y totas aquestas trasformacions y engrandiments son deguts á las ayguas medicinals.

Brollan aquestas, quasi al peu de la cova é iglesia vella, «d'entre rocas graníticas ferruginosas que pareixen esser lo pórfit *micro-granulita*, en la cantitat de 2,157 litros per minut», essent sa temperatura de 41 graus centigrados.

D'un recient análsis de ditas ayguas fet per lo Sr. Salarich re-

sulta que sos components son lo oxígeno, hidrógeno y ácit carbónich, lo cloruro sódich, los carbonats sódich y cálcich, los sulfats sódich y magnésich, lo azoat potásich, l'áicit sílicich, los fosfats alcalins y áicit fosfórich y'l ferro; y que las enfermedats á las que convé las analizadas ayguas son las de la pobresa de la sanch (clorósís y anémia y certas manifestacions escrofulosas) enfermedats de la pell, del ventrell, del fetje, etc., etc.¹

Per termenar lo present trevall (que si d'algun profit pot esser pera nostra Associació, se deurá per complet al ilustradisim cronista, de Caldetas, qual opúscol havém incompletament extractat), donarém cómpte d'un ball típich que encara's conserva, y no voldriam veurer desaparèixer; tal es l'anomenat de *las gitanas*, sencill y pin-toresch, com totas las tradicionals dansas de nostra Catalunya.

Al só de pastorils instruments s'acoblan las mes gayas doncellas del poble, fent vistosas parellas ab los jóves mes galants y ricament abilladas aquéllas, forman diferents passos y figuras, plens de gracia y gentilesa, recordant los idíllichs temps de la felís Arcadia Virgiliana.

Nostre poble deuría compendrer la positiva bellesa, ensemps que la venerable antiguetat d'aquestos balls típichs, que li escahuen mes que'ls moderns en que á falta de boniquesa hi sobra la immoralitat.

Clixés de T. Colominas

PELEGRÍ CASADES Y GRAMATXES²

UNA FESTA A ULL DE TER

DIJOUS són les Neus... A la Renclusa els socis del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA donaràn els bons dies a la Verge blanca; i al nostre Ull de Ter, ningú li dirà lo molt que l'estima Catalunya? Si hi anéssim nosaltres?...

Era una tarda plujosa, i a la vila de Camprodon una reunió de vers amics passàvem el temps, els uns amb agradosa conversa, els altres fent bona música. Tots enamorats del nostre Pireneu i avesats a córrer per ses muntanyes, acollírem amb entusiasme la idea llençada, i desseguida es posà fil a l'agulla, puntualitzant en què havia de consistir la festa projectada. Tots estiguérem d'acord en que cap festeig fóra més adequat que una missa de campanya a Ull de Ter.

1. Pera mes detalladas indicacions l'obra tantas vegadas citada.

2. Accedint el desig de l'autor, el present article es publica tal com ha estat escrit.

Ens honràvem els presents amb l'amistat de l'Il·lm. Bisbe de Girona, i el rector de Betlem, de Barcelona, qui, a pesar dels seus anys, tingué dalit per ésser ell el primer celebrant en aquells ferèstecs cimals, s'encarregà d'escriure demanant el necessari permís. Concedit aquest telegràficament, ja sols se pensà en organitzar la marxa.

Formàvem la comitiva divuit excursionistes. Era el cap de colla el Dr. Garriga, i hi figuraven entre altres D. Joaquim Dalmau i Fiter, conegut notari de Barcelona, amb la seva esposa, i alguns socis del CENTRE EXCURSIONISTA estiuejants a Camprodon.

Els preparatius foren ja animadíssims. Se buscaren animals; les dones previngueren, amb l'amor que és de suposar, tot el necessari per a la celebració del Sant Sacrifici, i amb molta gatzara i alegria s'emprengué el camí a les primeres hores del dia 4 d'agost.

No és mon intent descriure les bel·leses d'un paisatge que tantes vegades han mogut plomes més autoritzades que la meva, però no puc pas callar l'encís d'aquella vall del Ter, mig embolcallada encara per les ombres de la nit, i que per moments anava semblant una nina mandrosa, a la qual el sol deixondís amb la força de sa llum. Els prats hermosíssims davant nostre, el romànic campanaret de Llanàs i la bella Roca amb son poblet al fons, i al lluny, en últim terme, les grans muntanyes que el sol anava daurant, formaven un quadro incomparable.

De Llanàs a Vilallonga ja la llum se feia més intensa; en aquelles closes encisadores, entremig de les llargues fileres d'arbres a la vora del riu, hi veia la meva fantasia sers ideals, els quals sobre el verd herbei giraven cadenciosament.

A Vilallonga hi havia el conegut pintor, i bon amic de tots, En Darío Vilàs, i al passar sota les finestres de son hostatge no sabérem resistir la temptació de reclamar sa presència. «— El pintor!... Que surti el pintor!...», cridàvem. I sense escoltar les seves protestes, ens l'enduguérem a ell i ses teles i colors cap a Ull de Ter. Amb sa agradosa companyia, una alegria encara més sensible recorregué la llarga filera que formàvem els vianants cavallers, tots en aquelles mules del Pireneu que semblen tenir peus d'isart.

I vingué el bonic cop de vista de Tragurà, i el Santuari del Catllar, i el poblet tan pireneic de Set-Cases. A l'entrar a la vall del Carlat un mateix sentiment d'admiració ens féu aturar a tots les cavalleries.

Prou voldria saber pintar aquell troç meravellós de la nostra muntanya. A la dreta, arrapada dalt de tot dels cims, l'hermosa con-gesta de la Llosa, com mantell immaculat d'alguna goja; a l'esquerra,

bosc de fosquíssims abets; a nostres peus el riu, joguiner i claríssim, i al fons, atraient nostres mirades amb força misteriosa, l'immens Gra de Fajol, tancant el quadro amb majestat sublim. Tot és en ell grandiosos: sos escarpaments, l'ardidesa de sa construcció, el vigor amb que s'avança sobre la vall del Ter, com guaita vigilant de la

GRA DE FAJOL DES DE LA VALL DE CARLAT

cadena pirenenca... Però en aquella hora, era sobretot hermosa la gama, gairebé infinita de colors, amb que es revestien ses vessants...

La veu dels capdavanters ens arrencà d'aquella contemplació, i caminant, caminant, arribàrem a l'estret de Murens, que corprèn pel seu tènec aspecte... i amunt, amunt, per la fadigosa pujada, arribàrem al pla dels Hospitalets, on oviràrem ja l'estimat refugi.

Una hora després, érem a Ull de Ter. Jo hi havia estat molts cops; però alguns dels nostres companys el veien per primera vegada. Quina impressió més fonda els produí!

Aquell devassall de rocs, que semblen les runes d'algún palau de cíclops; aquell cercle meravellós de muntanyes, aquella soletat corpredora amb son silenci sublim, ens feren emmudir d'admiració...

Veus prosaiques, cridant-nos que el dinar estava servit, trencaren l'encís que ens voltava. Amb l'alegría que és de suposar vàrem assegurar-nos a taula, comentant agradósament la bona teca que ens fou servida. Sempre que menjo a Ull de Ter, rebo una forta impressió.

Aquell menjador hospitalari, amb la seva llar, sembla reflectir ben bé en sos murs l'esperit de la nostra terra.

La tarda passà, pujant els més ardits als cims altíssims que volten el xalet; i fent els altres provisió de flors, de les que a dojo dóna la muntanya, per a la festa de l'endemà.

I veus-aquí que arribaren les Neus. A les tres del matí, quan encara les ombres cobrien la terra, vàrem començar els preparatius per a la Missa. Feia un ventijol bastant intens, i, per resguardar al celebrant, posàrem l'altar sota l'arc de l'entrada. Amb la direcció d'En Vilàs fou guarnit amb un dosseret de colors vius i gran abundó de flors. Verament feia goig.

A les quatre començà la Missa; el sol-ixent daurava el petit altar; un cel puríssim resplandia sobre els nostres caps; la natura tota prenia un aire de festa incomparable... i allà, al lluny, sobre les planes de la terra baixa es veia un fons de boira que talment semblava la immensitat de la mar.

Cantàrem a dos chors homes i dones la Missa d'Angelis. Quin bo donava fer retronyar en aquelles muntanyes les alabances de Qui les creà!...

Els nostres mossos de peu i la gent del xalet, embadalits i amb respecte, escoltaven...

I vingué el moment de l'Elevació. Les testes i els cors s'inclinaren davant del Déu tres voltes sant, i les salves de les nostres escopetes, saludaren sa majestat immensa. Els dinou amics vàrem posar un segell sagrat a la festa, combregant a la Taula Santa... Molts ulls espurnejaven; i quan, després de la Missa, el Dr. Garriga ens digué algunes commogudes paraules, terminant-les amb un crit de «Visca la Mare-de-Déu de Montserrat!», l'entusiasme i l'emoció no tingueren límits, i amb tota l'ànima, des d'aquells cims, on és la Regina de les Neus, enviàrem a la nostra Moreneta estimada un amorós record, amb el cant de la Salve.

Amb una impressió al cor de les que mai s'esborren, emprenguérem novament el camí. Aquesta part de l'excursió, notable per sa ferèstega grandesa, tingué un nou atractiu amb la vista d'una colla d'isarts, que, en carrera vertiginosa, corrien per pics i congestes.

Lluia un sol esplendorós quan arribàrem al cim de Coma de Vaca. Davant nostre, en terres de França, el Carlit, cobert de neu, aixecava fins als núvols sa retallada testa; als nostres peus, sota un paorós estimball, en un fons tètric i solitari que porta a l'esperit el record d'una visió dantesca, els estanys de Carencà reflectien en ses immòbils aigües, cel i muntanyes... i al lluny, cap a la nostra terra,

després d'una mar de cims, mig esfumant-se entre boirines, la silueta del nostre Tibidabo ens duia la dolça remembrança de la ciutat comtal.

Al punt de mig-dia arribàrem a Nuria. Les campanes sonaven

ULL DE FER : MISSA DE CAMPANYA

amb alegre tritlleig, com si per sa concertada veu ens saludés la bruna Regina del Pireneu.

Al veure l'antic Santuari, rònega capelleta, avui convertida en magatzem de llenya i trastos vells, me vingueren les llàgrimes als ulls. Aquelles negres parets, encara que òrfanes de la seva Mare, semblen retenir captiu l'esperit de Nuria. No en va han vist sota la seva volta humil, bategar cors humans segles i segles; no en va han sentit els precés desolats de veus ploroses i també els triomfants accents de santes alegries. ¡Què bé encaixava en la vall solitaria, aquella velleta arrupida que avui veu a son costat, com presumida néta, la nova Esglesia, que no té, no, l'encís de l'antiga!

Moltes coses diguérem a la Verge Santa; i al vespre, després del Rosari, cantàrem els seus goigs amb ver amor. Sols trobàrem a faltar la intimitat estreta que entre nosaltres i la nostra Mare semblava establir la senzillesa de son antic casal.

Obsequiats i agraïts vàrem deixar amb recansa, al matí següent, la vall de Nuria, i per les hermoses gorges del Freser, Ribes i la Collada Verda, retornàrem a Camprodon.

Avui, quan els que fórem companys de festa pensem en Ull de Ter, ens hi sentim atrets per records d'aquells que omplen l'ànima, i conservem al cor, sempre forta i vivent, la impressió dolcíssima que ens deixaren aquelles hores benhaurades.

CARME ORTEGA DE MERCADER

Clixés de Josep Serra i Riera

EL MONESTIR DE SANT PAU DEL CAMP¹

GRAN és l'interès que ofereix la fàbrica de Sant Pau del Camp entre els monuments religiosos de Barcelona; mes per a aquilatar-la com és degut, cal referir abans alguna cosa de sa coneguda historia.

Citant, com ho fa el distingit arqueòleg D. Josep Puiggarí en son opúscol *Garlanda de joiells*, al P. Masot en sa obra *Compendio historial de los hermitanos de San Agustín en Cataluña*; és sabut que a últims del segle IV, vivien en un desert, prop de Barcelona, molts monjos de l'institut de Sant Antoni abat, els quals reberen de San Paulí, bisbe de Nola, aquí vingut, qui morí l'any 431, l'hàbit i regla de Sant Agustí encara vivent, essent llavors bisbe de Barcelona Lampadi, el qual erigí convent i església, sots la invocació de Sant Pau, en un antic hospici prop de la mar, entre la ciutat i Montjuic, això és, en el mateix lloc del monestir actual. Suposen alguns que els deixebles de Sant Paulí dedicaren l'ermitori a son mestre, mes és el cert que prevalgué el nom del gran apòstol Sant Pau.²

Signi el que es vulgui d'aquestes notícies preses de Lliberat i altres cronistes no molt fidedignes, és, sens dubte cert, que dit monestir existia ja des de llarg temps en el segle V, puix amb escriptura de viij dels idus de març de l'any 24 de Lotari (977), Atto, abat del monestir de Sant Pau apòstol, en la maresma, prop de la platja de la mar,³ permutà amb el comte Jofre, uns solars situats en el Montjuic.

1. Treball escrit l'any 1880 i restat fins ara inèdit en l'arxiu del nostre CENTRE.

2. Són consemblants les opinions del P. Argaiz en el vol. II de sa *Soleidad laureada*; i la de Feliu en la *Perla de Cataluña*, cap. LVIII.

3. Núm. 16. — «In honore Dei et Sancti Pauli Apostoli. Ego Atto simul cum congregatione monachorum de predicto Cenobio donum Sancti Pauli. Nos simul in unum commutatores sumus tibi Witardo vices Comite, donamus

Assolat el monestir pels sarrains, afirma el mateix P. Masot, que fou reedificat pel comte Jofre II l'any 914, passant a la religió benedictina i retirant-se els agustinians a Santa Agna, on permanesqueren més de quatre segles.

L'any 986, sofrí el monestir de Sant Pau, com tota la ciutat de Barcelona, els danys considerables de la invasió d'Almanson; mes als 20 d'abril de 1117, el vescomte Gilbert Guitart, amb cooperació de sa esposa Rotlanda, emprengué sa restauració i nova execució, deixant-ho en l'estat en que ha pervingut fins a nostres dies.

Acrediten aquesta restauració dos testimonis dignes del major esment. Es el primer la llinda de la porta principal, la qual, oferint en son centre una tosca creu i en els costats de la mateixa els esgrafians *Sant. Paulus, Sant. Petrus*, en l'orla de son entorn se llegeix aquesta inscripció :

*Hæc Domini porta via est omnibus horta
Janua sum vitæ, per me gradiendo venite.
In hac aula monastica Benedicte nos VII missit...
... charolus pro se et anima uxoris ejus Raymunda.*

Ben interpretada, aquesta làpida diu : «Aquesta porta del Senyor, és un camí obert a tot-hom; soc la porta de la vida i per mi aneu venint.

namque tibi in tua comitacione per ipsas vineas modiatas VI et mediam qui nobis commutasti, donamus unde tibi terra nostra propria de domum Sancti Pauli Cenobii et est ipsa terra in pago Barchinonense in Monte Gradayco in locum ubi dicunt ab ipso Circulo et afrontat ipsa terra de parte circi in vinea vel terra de Cixilane et de aquilonis in terra qui fuit de Manuel Presbiter et in vinea Cixilane, et de meridie in terra Auriolo, et de occicho in via que pergit ad porto sive in terra de te Witardo. Quantum in istas afrontaciones indundunt sic donamus tibi terra nostra propria vel conmutamus pro tua commutatione modratas VI et mediam de vineas. Hec omnia supra scripta comutamur tibi ab integrum et jure tuo tradimus et ad tuum proprium. Ut quid quid exiude facere vel eligere volueris in Dei nomine plenam habeas potestatem cum exio et represio suo. Quod si ego Atto Abba aut aliquis de nos servientes de domum Sancti Pauli Apostoli qui est situs in Maritima in litore maris aut aliquis homo qui contra hom tuam comutatione quod tibi farimus et donamus, venerit pro irrumpendum non hoc valeat vindicare sed componat aut componamus tibi predicta terra in duplo cum omnia sua inmehoratione et in antea ista comotatione firmis et stabilis permaneat omnique tempore. Facta ista commutatione VIII idus Martii anno XXIII Regnante Lutario Rege filio Ludovici — Signum ✠ Atto Abba cum fratres suos qui hanc commutatione fecimus et firmare rogavimus — Sig. Dominico Monachus — Sig. Marino M. Sig. Aspidio M. — Sig. Eivonsio M. — Sig. Petrus Ansulus M. — Sig. Adalnorus sacerdos — Sig Durabile Presbiter — Sig Saberonus Presb. atque Monnitus — Sig Senderedus M. qui non potuit sumu nomen scribere per ceritatem oculis suis. — Ecomparatus Presbiter adque M. scripsit die et anno quo supra...»
Arx. Corona d'Aragó.

En aquesta aula monàstica portà a nosaltres set fills de Sant Benet, Guitart a fi que preguessim per ell i per l'ànima de sa muller Raimunda.»

Singular fortuna per a l'arqueòleg és trobar un testimoni tan ben coordinat esculpit en el mateix monument; deduïnt-se de son laconisme amb tota precisió el referent a la restauració d'aquest monestir que correspon als temps dels papes Silvestre o Gelasi II.

El segon testimoni prové de la tomba de Guillem de Belloc protector del monestir, el qual morí l'any 1307. Aquest fou depositat en el claustre, en un ossari, amb ses armes, que avui se troba en el castell de Belloc; i la inscripció que porta, diu : que fundá un aniversari, i que allí estava sepelit amb sos parents; havent-se traslladat a la mateixa tomba les despulles de Gibert Guitart i sa muller Rotlanda, il·lustres fundadors del cenobi, el que subjectaren a la iglesia romana a 3 de les kalendas de maig (20 d'abril) de III7.¹

Des de més antic encara, resten memories que la familia de Belloc protegí aquest monestir, segons ho acredita l'epitafi de Bernat de Belloc, mort l'any 1279,² sota la tomba del qual, en el claustre, hi havia un altre sepulcre blasonat amb una lloseta de marbre, amb aquesta inscripció : ✠ *Hic jacent monasterii fundatores* ✠

Hem apuntat i ens complau repetir, que les tres últimes inscripcions citades que figuraren en les respectives tombes dels claustres de Sant Pau fins a l'exclaustració de l'any 1835, foren traslladades per a sa millor conservació al Museu de la Reial Academia de Bones Lletres, i després el successor de l'antiga i noble familia de Belloc, nostre consoci en Joaquim de Mercader les ha col·locades dintre dos enterraments de bon estil ogival, en la capella de son castell de Belloc, on són guardades honorablement.

Seguí el repetit monestir de Sant Pere governat per priors, formant part de la congregació claustral tarragonina, fins que els benedictins observants de Montserrat hi vingueren en el mes d'octubre de 1578, deixant la casa que tenien en el carrer de la Portaferriça; mes, havent fet permuta amb el monestir de Sant Benet de Bages, l'any

1. «VI nonas madii anno domini M.CCC. obiit Gerardus de Pulcro Loco qui aniversarium constituit, et est cum suis parentibus hic sepultus : et fuerunt hic translata corpora spectabilium Girberti Guitardi, et uxoris ejus Rodlandis, qui hoc cœnobium fundaverunt et Romanæ Ecclesiæ obtulerunt III kalendas madii anno Domini M.C.XVII.»

2. «Hic jacet nobilis Bernardus de Belloloco cum genero suo : qui multa bona huci monasterio contulerunt : et obiit VII idus aprilis anno Domini M.C.C.LXXXVIII.»

1593, tornaren els monjos claustrals, restant Sant Pau agregat definitivament a l'abadia de Santa Maria de la Portella.

Sabut és que després de l'exclaustració de 1835, Sant Pau del Camp i de la Portella, ha estat convertit en altra de les parroquies de terme de Barcelona.

Monument de primer ordre és el de Sant Pau del Camp, i no

SANT PAU DEL CAMP : PORTA DE L'ESGLÉSIA

sens greu temor de desflorar tan bell assumpte, assajaré donar una idea del mateix.

Sa planta és la de creu llatina, amb tres àbsides, una major i dues menors, obrint-se, a més de sa porta principal als peus de sa única nau, dues en els caps del creuer, sortint la una, molt moderna, a l'exterior i l'altra al claustre.

Puríssim, i sense adulteracions en general, l'estil romànic de l'actual edifici, erigit o llargament restaurat al començ del segle XII pel vescomte Witart, s'alça sobre la memorada planta, tenint a la

dreta de son ingrés el claustre quasi quadrat, de sols quinze metres en quadro, comptant-se en cada trast quatre arcs amb fortíssims esparons.

L'interior del temple, propi del tot de la severitat monacal, no presenta cap ornament arquitectònic. Ses fortes parets de petits carreus toscament picats, i sense coronisa de cap mena, s'alcen per a formar la volta de canó seguit en la nau i en el creuer, i el quart d'esfera de les àbsides. Sols en el creuer, per a suports, sobressurten unes pilastres que sostenen el vuitavat cimbori, el que tindria probablement en son mig el quadrat cloquer, ara desaparegut, substituint-lo una mala espadanya amb les campanes, obra alçada sobre una de ses cares.

Avui l'àbsida de la dreta serveix de baptisteri, trobant-se sense sa corresponent urna funerària l'enterrament ogival del braç dret del creuer, probablement corresponent a un dels Belloc; i en el nou chor alt, sense cap decoració, s'apleguen els capellans comunitaris.

Imatges i retaules de gust barroc se troben en l'altar major i en les capelles, tenint una d'aquestes un Sant Christ amb una meravellosa llegenda delativa al descobriment d'un malfactor; i altra, una arqueta de certa antiguitat amb moltes reliquies.

La sagristia conserva un gran quadro a l'oli, tal vegada de Montanya, d'uns quatre metres de llargaria, i arquejada sa part superior, el qual representa a Sant Benet sentat a taula entre onze frares, en el moment en que descobreix el verí posat en sa copa, de la que surt una víbora. La tranquila actitud del Sant al donar la benedició a son vas i les diferents actituds de sorpresa dels monjos en vista del miracle, està ben interpretades i no és menys notable la part superior del quadro, en la que varis grups d'angelets sostenen, uns, les insignes abacials, i altres, la miraculosa medalla de Sant Benet. Es procedent aquest quadro del refectori del convent, ara enterament en ruïnes, i transformat com ses demás cambres en quadres pels soldats que allí tenen sa estada.

En quant a ornaments i joies, res guarda la sagristia de Sant Pau del que fou dels antics monjos; i la parroquia no s'ha trobat amb condicions per a fer treballar robes de preu, ni joies esquisides.

Modernament, ha estat construïda adossada al llarg de la nau, després del braç esquer del creuer, la capella per al Santíssim Sagrament, d'estil greco-romà, amb un retaule barroc barnisat de blanc, amb daurats; essent de notar, a la dreta de sa porta d'ingrés, dues làpides empotrades, que foren les dues cares d'una sola.

Aprofitada d'algún enderroc de l'època romana, una de les cares

d'aquesta làpida diu : «que Maximià havia dedicat un monument (o sigui sepulcre) a son patró Medari Clementí, llibert d'altre Clementí Sevir Augustal, en el lloc senyalat per decret dels decurions».

L'altra cara, amb tipus de lletres romanes decadents, conté l'epitafi del Comte Jofre o Wifré II, el qual morí als 16 d'abril de l'any 913, divent-li el monestir gran protecció. Son sepulcre se trobaria en el carner o

atri del propi cenobi. Refereix el cronista Jeroni Pujades, que l'any 1596, a l'obrir-se certes rasants per a les clavegueres dels carrers immediats, foren trobades algunes despulles i un curiós sepulcre, combat de terrisa i vidriat verd, després desaparegut.

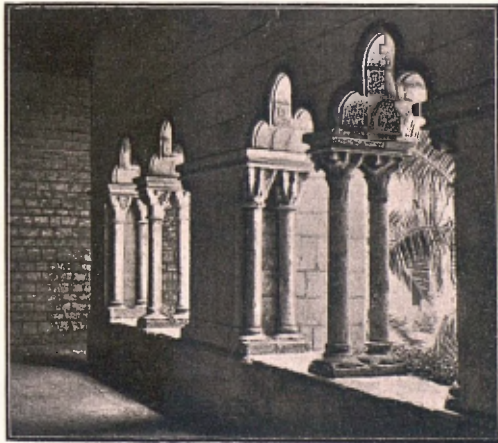
La memorada inscripció que no devia partir-se de la romana que s'ha parlat, ha estat posada en dife-

rents llocs de la iglesia de Sant Pau, entre ells una finestra que permetia llegir les dues cares, fins a quedar avui en el lloc esmentat, i diu així:

✠ *Sub hac tribuna jacet, corpus condam Wifredi Comiti filius Wifredi simili modo condam Comitis bonae memoriae dimittat ei Dominus amen : qui obiit vj halendas madii, sub era DCCCCLII anni Domini DCCCCXIII : anni XIII reg. harulo Rege post Odoni* ✠

L'exterior de les àbsides de Sant Pau, més alta i ampla la central, i més baixes i estretes les laterals, tenint totes en son mig una finestra petita i abocinada, apenes poden contemplar-se avui dia, per raó de les moltes construccions fetes adherides a les mateixes, i és tant més sensible que no es procuri desembaraçar-les, en quant continuats els carrers de la Unió i de Barbarà restarien enfilades pels mateixos en línea recta, constituint una notable perspectiva.

La plassa provincial de la iglesia de Sant Pau, la forma sa fatxada, on la inspiració artística brilla amb tota la severitat i puresa de l'època. Son total parament a dues vessants, amb la típica fesomía

SANT PAU DEL CAMP : CLAUSTRES

del segle XII, ofereix en son centre un requadro ressaltat, on s'obra la porta d'ingrés. Aquesta, sobre quals jambes està sentada la llinda que havem fet mèrit, signada amb la Santa Creu i orlada amb la inscripció que convida a entrar-hi, fent mèrit, a més, dels egregis fundadors o restauradors de l'obra, està flanquejada per dues columnes amb bases i capitells de tradició verament corintia, si bé amb les palmetes que predominaven ja en l'estil romànic. Després dels robusts abrics sobre cada columna, en els que es miren esgrafiades creus i florons romànics, surten els baquetons i un robust toro que volten formant mig punt el timpà; en el que es veu assegut el Christ, tenint ajonollats a sos costats a Sant Pau i a Sant Pere, a qui entrega, respectivament, el llibre de l'Evangeli i les claus de l'Esglesia.

Cenyeix els baquetons i tor esmentats una ampla escocia que remata amb uns grossos caps de lleó i de toro amb filacters que diuen *Marcus, Lucas*; tenint en el centre a guisa de medalló, una creueta; en el demés espai ostenta, distribuïts, peixets, esponges i estrelles marines.

En el mateix requadro central, dintre d'una concavitat circular a manera de creuat nimbe, apareix, beneint, la dreta del Pare Etern; i a sos costats, un àngel ajonollat i una àguila sentada porten unes taules que diuen *Matters Joannes*.

Dividit el primer cos del superior per un petit ressalt i tres arquets per banda rematats amb fantasioses testes, ofereix el superior dues finestres molt abocinades, de figura verament primitiva; i entre elles, en la sumitat de la fatxada, un ull de bou amb dos ordres de zic-zacs, ço que si bé per algunes consideracions pot admetre's com a primitiu, per altres pot suposar-se si ha substituït una tercera finestra consemblant a les abans citades.

Orlen les dues vessants terminals de la fatxada, tres arquets per punt amb terminacions de fantasioses testes o bestiar, i en el mig s'aixeca encara la lladronera o matacà, antiga defensa per a tirar arredosat i a plom grosses pedres sobre els que volguessin violentar la porta.

Per estranya sort, tan preciosa fatxada no sols s'ha vist ìliure de profanadores restauracions, especialment en dies no molt llunyans, tan aficionats a les mateixes, sinó que ha vingut fins a nosaltres sense notables mutilacions i sense les capes de calç o de color que amb tanta freqüència desvirtuen el caràcter de venerables monuments. Torrat per la velluria el color de les pedres de fil del cos central i parts esculpturades de la fatxada de Sant Pau, així com l'aspecte de sos petits carreus dels paraments, és un eloqüentíssim poema admirable i admirat a totes hores per propis i estranys.

Després de la fatxada, el claustre és, també, altre joia de gran valua d'aquest antic cenobi. Comunicant-se amb l'església, té també ingrès per la porteria, que condueix al que fou hort i convent, a manera de atri o pati d'aquest, reedificat posteriorment.

Un gentil arc ogival, flanquejat per dues finestres partides i amb bonics calats, s'obra en el mur septentrional d'aquest claustre, donant ara pas a un gran badalot d'escala i designant molt probablement l'ingrés de l'antiga Sala Capitular.

Un clos de quinze metres en quadro, segons tenim dit, amb escassa elevació en ses quatre trasts, és el que forma el petit però interessantíssim claustre de Sant Pau. Sos setze arcs, quatre de cada trast, repartits amb grossos caballons al centre de sos paraments, tenen l'originalitat de que sos arcs dentats, festonejats per bordons i zic-zacs, presenten tres o cinc arquets alternadament en cada galeria.

Ses columnes aparellades, de curta canya i de bases molt variades, ofereixen hermosíssims capitells, molts amb reminiscències clàssiques, i altres amb gracioses volutes, entrellaços, fullaraca molt ben entesa i passatges curiosos d'imagineria o bestiari. Son estudi pot donar-ne moltíssim fruit per a conèixer l'estil i alguns costums de cassa o guerra d'aquella època; i, en general, son estat de conservació és bo, encara que apareguin molt desfigurats per raó de les espeses capes de calç que han rebut moltíssimes vegades, des que foren expel·lits els religiosos.

La forma lobulada o denticulada dels arcs d'aquests claustres, ha fet establir a molts si podrien considerar-se com una imitació de les construccions arabesques, en les que va ésser comú tal element decoratiu; mes no pot això establir-se d'una manera absoluta, puix apareixen també a la catedral antiga de Lleida i en altres monuments romànics; poden considerar-se en certa manera com a propis d'aquest estil, essent adoptats amb més o menys profusió per l'art aràbic; així com si amb tota reflexió se considera foren també imitats en diverses construccions de l'art ogival.

Les galeries del claustre de Sant Pau no tenen voltes plenes, ni mitges voltes, com tenia el de Sant Pere, sinó un senzill enteixinat sense cosa digna d'esmentar-se. En sos murs estaven col·locades les urnes de la família Belloc i memories dels fundadors, segons s'especifica en la pàgina 324, i també altres memories de benefactors del repetit cenobi,¹ les quals, en sa major part, foren traslladades al Museu

1. En el Museu d'Antiguitats de Barcelona se conserven els següents objectes procedents de Sant Pau del Camp.

Núm. 907 : «*Fr Berengarius de Solicrupu Prior hujus Domus, instituit hic anniversarium et flores monachorum, qui obiit anno domini M.CCXC.III : XII*

de l'Academia de Bones Lletres i més tard compreses en el general d'antiguitats.

Regoneguda queda avui la gran importància artística de l'església i claustres de Sant Pau del Camp, en termes que, mercès als esforços de diferents associacions i corporacions, han estat declarats monuments nacionals; i si en mig de sa pobresa i del descuit amb que han estat conservats, encara presenten tan típica i rellevant fesomia, pot calcular-se quanta fou sa valua en temps de son millor esplendor, quan encara se destacava fòra i bastant lluny dels murs de Barcelona, com joiell inestimable entré la frondosa vegetació dels camps de son entorn, o dels boscatges que per allí creixien estesos i ufanosos.

Erigits en el segle XII, segons nostre parer, quan la restauració de Witart, els actuals temple i claustre; això no minva res la major antiguitat que segons altres autors, tinguda en compte la làpida de Wifré II i altres documents, deu atribuir-se al monestir del qual venim parlant; i si per molts anys pogué encara continuar intitulant-se de Sant Pau del Camp, és notori que en sos començ se trobava en un ferèstec erm, essent l'estada en el mateix, veritable acte de sacrifici i abnegació molt propi de la vida monacal.

Fa pocs anys vegérem desaparèixer amb gran tristor els claustres de Sant Pere de les Puelles, per a convertir-se son àmbit en altes cases de lloguer; esperem que en compensació, donats ja els primers passos i regonegut son mèrit, no serà llunyà el dia en que s'emprengui una ben entesa restauració de l'església i claustre de Sant Pau del Camp.

† EDUARD TÀMARO

Clixés de Gabriel Roig

kalendis Octobris : item pater ejus stabilivit unum aniversarium : obiit XII idus aprilis anno Domini M.CC.LX.»

Núm. 920 : La de Guillem de Bruguera del 1293. — Núm. 837 : La de Blanca de Bosch del 1329. — Núm. 911 : La de Berenguer de Riba del 1300. — Núm. 925 : La del monge Guillermo Puig del 1300, els quals feren diferents fundacions piadoses en dit monestir.

També, sots el núm. 873, hi ha una urna sepulcral amb escuts que tenen per timbre unes alsines arrencades, essent presumible, per tant, que hagués pertanyut a la família Olsinellas.

Troballa d'un dòlmen a Prullans (Lleida)

EN la collada d'Orén, a mig camí de La Bastida (Lleida), s'és feta, de poc, la troballa d'un dòlmen. Aquest monument megalític té molta semblança amb el que es troba aprop del poble de Branguli, a la Cerdanya francesa. El formen cinc grosses pedres, essent les mides de la que cobreix la *cambra* sepulcral 3'50 m. de llargada, 2'40 d'amplada i 0'50 m. de gruix, conceptuant-se d'un pes aproximat de 7,000 k. L'eix del monument té una inclinació de 115° E., essent l'entrada vers sol-ixent. Uns treballadors de la localitat, «cercant el consabut tresor», excavaren l'interior del dòlmen, trobant-hi l'ossamenta de sis o set cadavres, amb alguns cranis, divent ésser considerable l'estatura dels qui foren enterrats en dit monument, per ço que revela la mida dels òssos de llurs esquelets.

DÒLMEN DE PRULLANS

El propietari de les «Collades d'Orén» farà estudiar, per persona competent, els òssos trobats en el dòlmen de referencia, i té el propòsit de conservar aquestes despulles, restituint-les en el mateix lloc on han estat trobades, procurant que el monument megalític no sufrixi el menor detriment, prenent, a l'efecte, les mides més conduents; per quals propòsits, el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA felicita a l'il·lustrat propietari de la finca d'Orén. Sembla que, proper a el dòlmen descrit, n'existeix un altre, no explorat encara.

IMATGES I CAPELLES DE VEÏNAT

Carrer dels Metges : SANT COSME I SANT DAMIÀ. (Acabament). — Essent casa de curació, és de raó que subsistia amb intervenció de professors d'aquella ciència, que els consellers de la ciutat a l'aprovar en el 1636 les segones ordinacions amb que es regí el Col·legi de Metges nomenen *esencia baxada del cel*, i per tant, s'explica molt bé que aquells que intervenien en l'acció de l'enfermeria en procurar el restabliment de la salut dels qui anaven a buscar-hi auxili a imitació d'aquests, nomenessin llurs protectors a aquells seus antics colgues, i en unió dels preveres beneficiats de Sant Pere, quan menys el dia 27 de setembre de tots els anys, els hi dediquessin cultes en la capella indicada.

L'enfermeria degué subsistir, o l'edifici en que estava instal·lada, fins a últims del segle XVIII, en qual època fou canviat per la casa de lloguer actual, construcció modestíssima, amb habitacions tristes i de ben poques condicions. El per què fou l'enfermeria suprimida no ho sabem, ni tampoc ens interessa el saber-ho. Quan la Comunitat de Sant Pere prescindí d'ella i canvià d'una manera tal l'objecte de la finca, les seves raons tindria per fer-ho.

S'ha de fer notar una cosa, i és que el poble moltes vegades fa com aquell qui parla del vent i no sab del torrent d'on ve. El veïnat del carrer dels Metges sab que va haver-hi un dia en que es volgué treure les imatges de Sant Cosme i Sant Damià i els veïns de llavors varen oposar-s'hi. Examinades les figures que representen aquells confessors de la fe cristiana, per poc versat que s'estigui en la historia de l'art i per poc expert que se sigui en apreciar si una obra és d'una època o d'altra, se veu que aquelles escultures que no tenen més que dos pams d'alçada, corresponen a un període de l'esculptura barcelonina un bon troç ben abans dels darrers anys de la penúltima centuria. Sens ésser obres de mèrit superior, són de mà experta en tallar la fusta. Les fesomies són expressives i gens lletges, i els trajos togats que vesteixen són ingènuament ben entesos en el tallat i en els plects. Encara que la fusta presenta ésser de bona mena, tota vegada que ni una ni l'altra de les dues imatges presenta la més petita senyal de corc, n'hi ha una que està mancada d'una mà i part del braç. Ostenten en la mà dreta una especie d'instruments quirúrgics i no presenten la palma del martiri com usualment solen ostentar les figures que repre-

senten algún d'aquells invictes hèroes confessors de la nostra religió divina. Molt podríem equivocar-nos, però són dues imatges religioses del segle XVI i no dels últims anys sinó dels primers. La silueta i la composició total recorden les imatges pictòriques d'algún retaule de començaments d'aquella mateixa centuria. Per tant, són, com havem indicat, dues esculptures un bon xic anteriors a la capelleta que actualment ocupen, i és possible, atesa sa antiguitat, que siguin les mateixes imatges que foren venerades en l'altar de la capella anexas a la tan repetida capella. Si és així, tenen raó els veïns del carrer dels Metges, que aquells *sants metges* varen néixer en aquell punt de la ciutat.

La capelleta actual està a la alçada del primer pis. L'aixopluga una teuladeta de dues vessants que dibuixa una arcada de punt d'ametlla o ogival revestida per sobre i per sota amb rajoles de València. La paret que comprèn l'espai que cobreix la teulada referida també està revestida de la mateixa classe de rajola. D'aquesta n'hi ha de diferents èpoques, indicant que ha estat restaurada des d'últims del segle XVIII, en que fou construïda la finca conforme és avui dia. D'aquell temps és aquell quadro que, compost de unes quantes rajoles, presenta la imatge pintada de la Mare-de-Déu del Roser. Aquesta figura de Maria Santíssima és una manifestació radical que han sofert els costums barcelonins en el curs d'uns cent vint-i-cinc anys; és un record d'aquell temps en que els veïnats vivien amistosament, coneixent-se els estadants d'una casa i altra, d'aquells dies en que el carrer era lloc de tertulia de tots, especialment en el temps de l'any en que és alicient el prendre la fresca de la vetlla. En aquelles reunions amistoses, com sigui que hi havia unió d'afectes, perquè existia la unitat de sentiments, cap dia deixava de resar-se el Santíssim Rosari en tots els carrers de Barcelona, cada veí assentat vora el portal de casa seva. I d'aquest costum, del que n'havem conegut persona que en sa joventut ne fou testimoni i actor en un dels principals carrers que desemboquen a la Rambla, n'és penyora que els estadants del carrer dels Metges practicaven la tal devoció prop la capella dels seus sants patrons Cosme i Damià, i d'aquell altre germà seu, sinó per raó de naturalesa per motiu de haver mort també confessant la mateixa creencia en Jesucrist. Ens referim a la imatge de Sant Adolf, que, com queda retret segons tradició, fou robada de la capella que ens ocupa.

Era Sant Adolf fill de pare mahometà i de mare cristiana, nascut a Sevilla. Havent mort el pare, la seva mare, amb un altre fill que es deia Joàn i una filla nomenada Aurea, se traslladà a Còrdoba.

Havent acollit els tres germans la fe d'aquell, mitjançant la qual havien estat posats al món, foren delatats com a cristians; i veient la fermesa de llurs creencies, després d'haver-los fet sofrir algú suplici, foren condemnats a mort. La Iglesia espanyola celebra la memoria de Sant Adolf el 27 de setembre, en la mateixa diada que es commemora el martiri de Sant Cosme i Sant Damià. El sacrifici del martre sevillà a Còrdoba tingué efecte en l'any del 824 o 825, en qual època sembla que ja eren venerats pels cristians cordobesos aquells sants metges de la Arabia, i en el temple en rebien l'homenatge. De la devoció d'aquells moçaràbics deuria rebre també el martre Adolf les primeres manifestacions del culte que en la religió catòlica se tributa als grans servents del Déu verdader. Còrdoba posseïa, si no en posseïx encara, reliquies de Sant Cosme i Sant Damià, i moltes més encara de Sant Adolf.

Està en lo possible el que els capellans de la parroquial de Sant Pere de les Puelles demanessin a Còrdoba alguna partícula de les reliquies d'aquells tres sants martres que en la mateixa diada se celebra la seva festa, i que atesa la demanda se donés el cas que en la capella de l'enfermeria, establerta en el carrer dels Metges, fossin venerades aquelles mínimes parts dels cossos sants dels tres martres en la susdita capella o oratori. Sols així s'explica el que també en la capelleta actual hi fossin venerats Sant Cosme, Sant Damià i Sant Adolf.

Els actuals veïns pròxims a la tan repetida capella, seguint el piadós i tradicional costum dels antecessors, cada any, en la festa dels sants metges, se complauen en ornamentar la seva capella amb força lluminaria i flors, al mateix temps que en guarnir el carrer de la manera més vistosa dintre la senzillesa dels modestos elements que poden disposar.

Ens havíem proposat parlar de la capella del veïnat del carrer dels Metges, i amb una mica més fem la historia de aquella via, oberta entre hortes uns set cents anys enrera.

RAMÓN N. COMAS

SANT ANDREU DEL PUJOL MELÓS

AQUESTA iglesia, junt amb el mas del propi nom, està situada en un lloc molt solitari i desert, sobre una petita serra que vessa ses aigües en dues pintoresques rieres.

Pertany a la parroquia de Navés (Solsona), de la que en dista una hora ben llarga i amb mals camins. Es un temple romànic, segurament de principis del segle XI; però fou malmès en temps posteriors, fent-hi un absis o petit cos d'edifici quadrat en lloc de l'antic rodó, tal vegada perquè s'enrunaria: més tard apujaren les parets laterals, i crec que fou llavors quan se destruí el campanar d'espadanya, per a aprofitar les pesses, i es trageren les llosanes que cobrien la iglesia. Té dues finestres aspitlleres amb intrados i porta senzilla en la paret lateral que mira a mig-dia. En son interior, volta de canó senzilla fins al presbiteri,

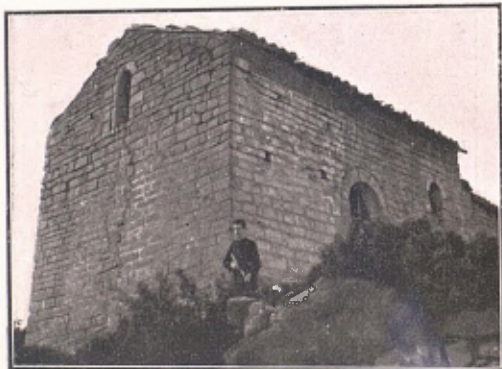
que és quatre metres més baix i pren la forma ogival, ço que em fa creure que es construí dos o tres segles més tard, com també la pica beneitera. Davant la porta d'entrada es veuen encara parets enrunades de l'antic cementiri; i no fa pas molts anys que el masover, tallant garrics i ensorregant parets pel voltant del temple, trobà varies sepultures, que contenien encara els cadavres sencers, fetes de pedra de diferents classes. La gent del país diuen — no sé si amb prou fonament — que hi havia dos cementiris, un dels cristians i altre dels moros, senyalant poc més o menys el lloc que ocupaven.

SANT ANDREU : INTERIOR

L'altar o retaule, que no té cap mèrit, fou construït en el segle XVII per ordre de Perajoan Montanyà, segons la inscripció que porta al peu.

Les primeres notícies que trobo referents a aquesta iglesia són de l'any 1100, en el que, segons escriptura del 8 dels idus¹ de novembre, N'Ermessen, germana de Pons Ug, va fer donació en propi alou a Santa Maria de Solsona de les iglesies de Santa Marguerida de Navés i Sant Andreu del Pujol, amb les seves annexes i tot ço que elles

SANT ANDREU : EXTERIOR

corresponien. Sembla que Pons Ug i sa germana Ermessen no tenien gaire bones relacions amb Ramón Miró, que posseïa en fèu el castell de Navés, qui no respectà la donació feta a Santa Maria de Solsona, fins que, havent-s'hi interposat segurament el comte Ermengol, qui inscriu el document, la confirmà amb carta del 13 de les

calendes d'agost de l'any XLIII del rei Felip (1103), donant-li en propi alou el castell de Navés amb els seus termes, amb la iglesia de Santa Marguerida i la de Sant Andreu del Pujol i llurs sufraganies, amb delmes, primícies, conreus, vinyes, cementiris, oblacions i altres drets a elles pertanyents.²

L'abadia de Santa Maria de Solsona posseï el castell del Pujol Melós i sa iglesia de Sant Andreu fins l'any 1556, en que son abat i perpetu administrador D. Joàn d'Aragó, amb escriptura pública, l'amortitzà i cedí en emfiteusis a Antòn Esteve del castell de Besora. En el segle XVII dit possessor el vengué a Perajoan de Montanyà, qual casa el posseeix actualment.

ESTEVE MONTANYÀ, pre.

1. Costa i Bofarull : *Memorias de Solsona*.

2. Costa i Bofarull a qui cita Mn. Serra Vilaró en son *Senyoria de la vescomtal familia Miró*.

Manifest de la Junta directiva de la Secció d'Arquitectura del Centre Excursionista de Catalunya

LA nova Junta d'aquesta Secció d'Arquitectura, a l'acceptar son càrrec vol que sigui amb un acte de fe i de vida jova.

Encara fresc el resultat dels passats concursos — prova palesa del desig de perfecció per al treball — ens cal continuar en la ruta empresa i aplegar els fruits vinents en nova brancada. Preparem, doncs, per endavant, el IV Concurs per a estudiar l'Arquitectura nacional catalana, per a enriquir la seva historia i per a fer reviure l'esperit tradicional en les seves modernes produccions. Aquests concursos — estímul intens per als futurs arquitectes — han de servir per a enfortir als estudiosos en les lluites de l'esperit, posant de relleu els valors de cadascú i començant a conèixe'ns.

El temps en que s'és estudiant és el millor per a orientar-se: aportant tots son esforç a la palestra, les solucions particulars passaran a ésser col·lectives i la nova fruitada serà més saborosa. Quan ja s'és arquitecte és més costós de tòrcer i recular en la via empresa. Llavors hi han dos valors: els ben orientats i els que no ho estan — un tan sols dels primers que es volgués barrejar amb els estudiants lluitaria en condicions massa desiguals i els faria retreure.

Ferms en aquest criteri, iniciat en el passat concurs, seguirem admetent en els temes de projectes arquitectònics sols els que estan cursant a l'Escola. La solució justa fóra destinar temes separats a uns i altres; mes, per ara, la Secció no és prou potent per a fer-ho amb elegancia.

Essent, a més, les excursions periòdiques i col·lectives base d'estudi pràctic de les coses que ens pertoquen, i a fi de que puguin ésser totes d'un gran i general interès, establirem que cada individu de la Secció pugui indicar els llocs que per a son fi pugui convenir-li visitar i els envii al CENTRE, i la Junta ofereix el seu concurs per a aconseguir que es puguin realitzar.

Així, treballant tots acoblats per un noble ideal d'art i un gran amor a l'ofici, farem obra profitosa i contribuirem a la gloria que nostra renaixensa prepara per a Catalunya.

Barcelona, agost de 1915.

IV CONCURS D'ARQUITECTURA

Molt avançat ja el coneixement de l'art popular en nostra terra: la vella ermita, la patriarcal masia, la casa senyorial, el ferm castell; informats tots ells per un estil propi a sa època, pertoca ara buscar les solucions encaminades a resoldre els problemes que plantegen les ansies de renovació del nostre art : per això es fan tres nuclis principals, dintre, però, del mateix conjunt.

Estudis arqueològics, que ens han de donar la visió de la tradició i quan queda interrompuda, a fi de servir de base perquè en les modernes construccions aleni l'esperit nacional.

Orientació arquitectònica, en la que tinguin cabuda totes les modernes qüestions que han de contribuir a renovar la ciutat el dia de demà i capacitar-nos per a resoldre-les dignament.

Decoració en la branca de les arts industrials, tan important en nostres temps.

En la perseverància dintre d'aquesta via, té posades la Secció les seves esperances per a l'esdevenidor.

ARQUEOLOGIA ARQUITECTÒNICA:

Tema I. — Estudi complet d'un castell mig-aval de Catalunya. (Descripció, plans i fotografies.)

Tema II. — Aplec de donades per a l'estudi de la casa privada en les ciutats i viles catalanes.

Tema III. — Estudi de la masia en una de les comarques de Catalunya.

Tema IV. — Col·lecció de dibuixos o fotografies d'art popular català. (Places, porxos, fonts, balconades, esgrafiats, mobles, etc.)

Tema V. — Recull de plantes inèdites de construccions catalanes de caràcter religiós, civil o militar.

PROJECTES D'ARQUITECTURA:

Tema VI. — Estudi d'una vil·la d'esbarjo en un poble veí de Barcelona, indicant el lloc de son emplaçament.

Tema VII. — Estudi d'una font decorativa per a la Plaça nova, de Barcelona.

Tema VIII. — Estudi d'urbanització del barri barroc de la Virreina, conservant els edificis notables existents.

Tema IX. — Estudi de l'emplaçament d'una ciutat jardí a Esplugues, junt a la Granvia Diagonal.

PROJECTES DE DECORACIÓ EN LES ARTS INDUSTRIALS.

NOTES:

I. — Podrà concórrer als temes d'arqueologia arquitectònica tots els socis del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA; per a concórrer als temes de Projectes i Estudis arquitectònics caldrà ésser alumne de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

II. — Els treballs deuràn ésser rigurosament inèdits.

III. — Els treballs premiats quedaràn de propietat del CENTRE.

IV. — La Junta publicarà, amb l'anticipació convenient, el programa definitiu de temes, premis i Jurat que els adjudicarà.

COPA SANT LLORENÇ DEL MUNT

EL dia 21 de novembre de 1915 fou la diada escollida per la Secció de Sports de Muntanya, del nostre benvolgut CENTRE, per a la celebració de la cursa. L'itinerari, degudament senyalat, era el següent:

Sortida a dos quarts d'onze del matí del poble de Matadepera, creuar la riera, i per la carretera de La Barata, fins a can Torrella, can Solà, Cavall Bernat i, per un viarany nou, a can Poble (15 minuts de descans, temps neutralitzat). Sortida de can Poble, i pel camí vell, pujar a La Mola, donant-los un descans de cinc quarts de hora (temps també neutralitzat). Retornant pel mateix camí, fins a can Poble, i per la carretera, a la dressera de can Robert, can Marcet, can Torrella i Terrassa. El recorregut era aproximadament de 19 k. 500 m. de fort tren.

La sortida de Matadepera fou presenciada per nombrós públic, com també a can Poble i a La Mola.

A Terrassa, a l'arribada dels valents corredors, era materialment impossible moure's en el lloc del Jurat. Estrepitosos aplaudiments obtingueren els primers equips, com també el presentat pel Club Pedestre Alemany.

La importància que tinguéenguany fou digne pariona de la celebrada l'any passat; contribuint-hi la natura, que es vestí de ses majorgales per a remerciar el llarg romiatge que assolà La Mola, entre exclamacions de joia i d'admiració que produí l'encisadora i rica comarca del Vallès. Luxuriosa, invitava a la gran gentada, que es reüní i con-

gregà en aquella llegendaria muntanya, a gaudir de l'hermosa festa.

El Sr. Comte de Sant Llorenç del Munt, junt amb sa distingida família, feren esquisidament els honors de son hermós casal de can Poble, cuidant amb gran cura que la satisfacció fos completa entre els que prengueren part en la cursa, ja activament ja d'un modo passiu.

Els socis de la Secció de Sports, juntament amb els del Centre del Vallès de Sabadell i els del Centre de Terrassa, exerciren, amb una voluntat digna de lloança, els càrrecs inherents a la carrera.

Clisé Cò

NEUTRALITZACIÓ DE CAN POBLE

Del servei de comunicacions, cuidaren els simpàtics exploradors barcelonins (heliògraf, banderes, telefon) saviament instal·lats, ço que permetia conèixer tots els menors detalls de la cursa.

La guarda civil cobrí tota la carrera sota el comanament del capità-comandant de la ciutat de Sabadell, el qual, després d'agrair les múltiples atencions que es tingueren amb els seus subordinats, i especialment amb ell, manifestà la seva admiració a la perfecta organització mostrada en tota la carrera.

No es registrà cap accident, ni directa ni indirectament, efecte de la cursa; tenint en compte el terreny sumament accidentat, la velocitat dels corredors i altres factors, fou digne de mencionar-se tal fet entre els concorrents a la festa.

Dels dinou equips inscrits, sols el setè no es presentà per causes

perentories, corrent ja amb la categoria de pedestristes, excursionistes o com exploradors.

Felicitem des d'aquest BUTLLETÍ al Sr. Comte de Sant Llorenç del Munt, donador de la copa, als cooperadors Srs. Montlló i Palet, presidents, respectivament, del Centre Excursionista del Vallès de Sabadell i del de Terrassa, als nostres amics i cars companys de la Secció de Sports de Muntanya, per la gran voluntat que manifestaren en tot el mencionat acte, ensems organitzadora d'aquesta cultural festa, que a un lloc tan alt posà al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

VEREDICTE

Equips	Hores	Minuts	Segons		
14	1	35	46 $\frac{1}{2}$	<i>Rat Penat</i> : Atlètic S. C.	Antoni Blanc Lluís Planell Lluís Serra
19	1	36	26 $\frac{4}{5}$	Foot-Ball Club Barcelona	Pere Prat Jaume Mestres Josep Gañet
15	1	38	13 $\frac{2}{5}$	<i>Montserrat</i> : Atlètic S. C.	Francesc Vidal Antòn Nasave Narcís Peña
1	1	44	16	<i>Ara nove?</i> : C. de D. del C. i la I.	Josep Erra Adrià García Josep Ferrer
18	1	52	9	<i>Gavina</i> : Atlètic S. C.	Joàn Deix Diego Devesa Eduard Llobet
5	1	53	8 $\frac{4}{5}$	Club Pedestre Alemany	Paul Schippmam Fritz Grauel Heinrich Murken
16	1	54	14 $\frac{3}{5}$	<i>Els Novells</i> : Atlètic S. C.	Josep Compte Juli Sibila Joàn Vilalta
3	1	54	33 $\frac{2}{5}$	Club Natació Barcelona.	Antoni Vila Salvador Suqué Josep Casas
10	1	56	19	<i>Els Unics</i> : C. de D. del C. i la I.	Francesc Marín Pau Dalmau Juli Bonet

Equips	Hores	Minuts	Segons		
6	1	56	33 $\frac{3}{5}$	Terrassa 1 ^r : Terrassa F. C.	{ Marc Segués Lluís Gunfans Josep Carreras
17	2	3	2 $\frac{3}{5}$	Sempre Avant : Atlètic S. C.	{ Joaquim Deix Zacaries Casas Antòn Garí
11	2	4	2 $\frac{1}{5}$	Sempre Avant : Boy-Scouts.	{ Francesc Martínez Enric Mca rcho Ferràn Maestre
8	2	14	2 $\frac{4}{5}$	Mercantil F. C. (Terrassa)	{ Víctor Aguilar Víctor López Miquel Ortiz
4	2	19	36	Ateneu : Ateneu Enciclopèdic.	{ Eladi Vidal Emili Pellicer Manel Montguió
12	2	32	38 $\frac{1}{5}$	Sigle XX : Boy-Scouts	{ Francisco Martín Josep Barranco Alfons Plensa
13	2	40	5	Sabadell	{ Miquel Baltasar Jaume Moratonas Eusebi Pascual
9	2	45	51 $\frac{4}{5}$	Excursionisme : CENTRE EX- CURSIONISTA DE CATALUNYA.	{ Miquel Badrinas Jaume Mateu Joaquim Albiol
2	2	49	38	Pompeyano : Grup d'Acció So- cial del P. de Nra. Sra. de Pom.	{ Antoni Martí Josep Pla Jordi Agustí

L'equip setè no es presentà.

Sota la presidència del nostre digne president Sr. Massó Torrents, del de la Secció de Sports Sr. Valls, d'individus de la mateixa i delegats de diferents entitats sportivas-culturals, se celebrà solemniament, el dia 10 de desembre, l'acte de la repartició de premis als guanyadors de la cursa Sant Llorenç del Munt. L'element sportiu omplí totalment el local del CENTRE, contribuint a l'animació de l'acte elegants i gentils damiseles.

Nostre ver amic i consoci Sr. Danès i Venedas, llegí son hermos treball *La Ciutat i la Muntanya*, cantant briosamente l'amor a la natura, a la natura catalana, a les excel·lències que reporta a l'individu l'exercici dels sports atlètics, majorment quan tenen el firmament i el tebi oreig per fita i dolç companyó.

Clisé Rosich

PAS DELS CORREDORS PER CAN POBLE

Clisé Cò

DETALL DE LA CURSA

Encoratjà als presents a tenir son cos desenrotllat; remarcà la frase «mens sana in corpore sano», ja que és la idea capital de tots els pobles que es preocupen del seu component humà; demostrà el fet de l'extensió de l'excursionisme dins de la nostra terra i en el restant d'Espanya, essent la iniciadora la nostra benvolguda entitat, que es

Clixé Castelló

ARRIBADA A LA MOLA

fa acreedora, sols per aquest fet, al regoneixement més ver de tots els catalans.

Analitzà la festa, causa de l'acte que es celebrava; mostrà els efectes que produïa aquella : el despertar a molts l'amor a la naturalesa; motiu per a altres de presenciar l'interessant cursa, ensems que oviren, plens de goig i de recança, sa bella terra des d'un cim ple de recordances...

Montesquieu, i repetit més tard per l'eminent estilista Azorín, deia que la geografia és la base del patriotisme (nacionalisme-regionalisme), i el mig de conèixer-la i d'apreciar-la tal qual és, dolça en uns llocs, feréstega i imponent, salvatge i amenassadora en altres, és creuar-la, parlar amb sos individus, saber ses aspiracions, en fi, compenetrar-se amb la terra de sos amors.

Comparà l'amor del ciutadà a la serralada; el poder atraient de sos alterosos cims als fills de les urbs, al que tenen a la ciutat els nats en els llogarenys; no capint, quan s'hi troben, la grandiosa obra del geni humà, enlluernats amb les riqueses grans que sos ulls oviren;

Clixé Fargas

UN EQUIP EN PLENA CURSA

mes la gran quantitat humana que jau dins de les privacions i del relexament mental, no la veuen, horroritzats deixarien l'enganyosa ciutat per a tornar a sa llar.

Amb un llarg aplaudiment, premiaren son notable treball.

Acte seguit, el Sr. Moretó, secretari de la Secció, llegí el resultat de la carrera; otorgant als guanyadors els premis, i coronant el repartiment amb quatre mots del president Sr. Massó, sobre la tras-

cendencia de l'acte que s'havia celebrat, i son desig gran que no fos l'últim, sinó que pregava a la Secció de Sports de Muntanya que perseveressin en la tasca començada ja l'any passat.

Els premis foren graciosament donats per les entitats i cases següents:

Copa Sant Llorenç, oferta pel Sr. Comte de Sant Llorenç.

Premi Ajuntament Terrassa, Círcol Artístic, Real Asociación de Cazadores, Comte de Sant Llorenç, Casa Jorba, Royal (S. Sala), Sr. Bosch i Masriera, Laplana i Capdevila, CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, Centre Excursionista de Sabadell i Secció de Sports de la Societat Sportiva Pompeya.

En la vetlla del 12 desembre se celebrà en el Mundial Palace el sopar commemoratiu de la Copa Sant Llorenç. L'animació fou gran, i a l'hora dels brindis, nostre president, Sr. Massó Torrents, ofrenà a la Secció de Sports la següent poesia:

Bons amics meus, jovent ardit:
sentint-me tot rejuenit
en vostra gaia companyia,
uns dies dolços tinc presents,
i se m'acosten uns moments
de sana i plàcida alegria.

De mil anades els records,
tombar collades, saltar ports,
com se'm refresca la memoria!
Actuals se'm fan els fets llunyans,
i resisteixo com abans
i correré per la victoria.

Dolç país nostre que hem seguit,
a cada passa t'hem fruit
per tes belleses poc fresades!
Qui més t'estima és qui et coneix,
però el desig sempre li creix
d'aconseguir-li estols de fades.

¡Estanys tranquils i transparents,
cims enasprats batuts pels vents,
castell roquer de noble historia,

ruïnes grans del monestí,
rònega ermita, ¿qui el bastí
l'humil cloquer que toca a gloria?

Les refaré les ascensions
al costat vostre, companys,
si m'hi voleu quan sigui hora:
com catalans hem d'esser forts:
vinguen carreres i esports...
que el vostre amic de cor ho anora.

Acallats els aplaudiments, parlaren els Srs. Elías i Juncosa, i Cò de Triola, cloent la festa el Sr. Valls, qui donà grans mercès als abans dits i a tots en general.

C. V.

L'ORACIONAIRE POPULAR

(Continuació)

ORACIÓ QUE ES DIU AL RENTAR-SE LES MANS AL MATÍ

Jesús ha nat;
Jesús ha mort;
Jesús ha resucitat.
Éstic ben certa (*cert, si és home*)
que aquestes tres paraules
són ben veritat.

Se diu tres vegades, i també un credo a Crist crucificat, perquè guardi de tot home o dòna mal intencionats. Priva de tenir desgràcies.

L'*Oracionaire popular* inèdit d'on és treta aquesta oració, segons la deixà manuscrita en P. Bertràn i Bros, explica d'una dòna de Collbató que no es descuidava cap dia de dir-la i no li va succeir mai res. « — Oh! i això — deia ella mateixa — que no és pas que no hagi anat de nits i a totes hores!»

ALTRA ORACIÓ QUE ES DIU QUAN SURT EL SOL I EL TOCA A UN

Beneït i alabat
lo senyor qui ens ha criat
amb la seva reial majestat.

(*Collbató.*)

ALTRA

Beneït sia el sol,
beneït sia el dia,
beneït sia el Senyor
que tot lo món ilumina.
Beneït i alabat
sia el Senyor que ens ha criat.

(Collbató.)

ORACIÓ QUE ES DIU AIXÍ QUE ES VEU SORTIR EL SOL

Beneït i alabat siga el sol del dia;
beneït i alabat siga el Senyor que ens l'envia.
Acabat se diu un credo a la Sagrada Mort i Passió.

(Bruc.)

ORACIÓ QUE ES DIU AIXÍ QUE EL SOL-IXENT TOCA A UN

Beneït i alabat
el Senyor que t'ha criat,
sol de Déu i de Maria.

(Collbató.)

ALTRA

Aquesta aigua beneïda
em siga salut i vida.

(Collbató.)

VARIANT

Aquesta aigua beneïda
em siga salut i vida,
i em perdoni tots els pecats
mortals i venials.

ALTRA FORMA D'ORACIÓ PER AL RENTAR-SE

Renta'm, Senyor, les taques de la meva ànima
perquè em pugui presentar davant de Vós
pura i llimpia de tota màcula de culpa.

(Sant Felíu del Recó.)

ALTRA

Aquestes mans que ara jo em rento,
els cucs se les han de menjar,
lo cos també,
i l'ànima no sé el què serà.

ALTRA

Valga'm el Sant o Santa que és aquest sant dia d'avui, la nit
santa de Nadal, la Santíssima Trinitat gloriosa que em gordi de tot
lo que jo no em sàpiga gordar, ara i sempre : amèn.

(Collbató.)

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn)

A 980 METRES SOBRE EL NIVELL DE LA MAR

MERCÉS a l'entusiasme cultural del malaguanyat Juli Soler, ell féu l'adquisició d'una instal·lació d'aparells que confià a la direcció dels germans de la Doctrina Cristiana de Viella. L'autor de la *Guia de la Vall d'Aràn* ordenà, amb la cura que el caracteritzava, la instal·lació dels mateixos en el pati de l'edifici, pagant totes les despeses, i encar donava una modesta gratificació als encarregats de pendre les anotacions.

Sense interrupció s'havien anat publicant en aquest BUTLLETÍ els resums de les observacions mensuals; i en l'hostatge del CENTRE EXCURSIONISTA estava a la vista del públic la última fulla mensual, amb totes les anotacions quotidianes, juntament amb les gràfiques originals dels aparells registradors.

En Juli Soler n'era el propietari, i ell mateix portava la direcció d'aital organització; donant a conèixer l'ignorat règim eòlic, termomètric, baromètric i pluviomètric d'aquella vall catalana, arreserada en la ubaga de les vessants pirenenques del maciu central, el que influeix, irradiant, en les variacions meteorològiques d'un modo excepcional.

Aquella instal·lació era complement de la xarxa d'observatoris meteorològics existents a Catalunya. Així és, que les observacions preses diàriament amb molta precisió pels germans de la Doctrina Cristiana, revisats i compendiats per En Soler, eren tinguts en consideració pels elements científics de nostra terra.

Emperò la dissort ens sorprengué amb la mort d'aquell estudiós i valerós excursionista el 30 d'abril de l'any passat, i les últimes observacions meteorològiques publicades són les del mes de març de 1914, que aparegueren en el BUTLLETÍ del mes d'abril del mateix any núm. 231, pàg. 108, en el mateix número on es dóna compte de la mort d'aquell inoblidable company.

Els hereus d'En Juli Soler i Santaló feren donació al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA de varis objectes, llibres i originals que li trobaren en l'hostatge; és d'esperar que aquella serà ampliada generosament per les simpaties que han manifestat pel nostre CENTRE, i que també els hi seràn donats els dits aparells.

Mentre la Junta de la Secció de Geologia i Geografia Físiques, d'acord amb la Junta Directiva del CENTRE, gestionà l'adquiriment; aprofitant nostre breu estada a Viella, a mitjans de juliol d'enguany,

en l'excursió científica que férem amb els alumnes i alguns professors de l'Escola Superior d'Agricultura, visitàrem aquell observatori, per a fer-nos càrrec de l'estat dels aparells i del funcionament llur, car des de la mort d'En Juli Soler ens mancaven les observacions que ell rebia particularment. Els germans de la Doctrina Cristiana s'havien dirigit al CENTRE per si desitjava que continuessin prenent les anotacions diàries, ço que no podia realitzar-se per mancar-nos la propietat d'aquell material científic.

La instal·lació està perfectament ordenada, i la conservació molt curosa. M. J. Maré, director del Col·legi, amb esquisida amabilitat, m'ensenyà tot el material que disposaven, desitjant que el CENTRE s'encarregui de la direcció tècnica d'aquell observatori, àdhuc que per la seva part seguia disposat a reprendre les anotacions diàries.

Tenint en consideració lo perjudicial que ha estat per a la Ciència aquesta interrupció, me feren entrega de les fulles dels aparells registradors, que són els únics que han seguit funcionant durant una bona part d'aquest temps, els resums de les quals donem a continuació:

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'ABRIL DE 1914

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0 ^m I AL NIVELL DE LA MAR					
MITGES MENSUALS		MÀXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS					
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ		8 TARDA			
10'23	10'53	27° (dia 13)	- 1'5 (dia 9)	764'6		765			
ESTAT DEL CEL				Dies serens . . . 3 8 m		7	8 t.	Dies de pluja . . . 13	
				» nuvolosos. 20 »		8	»	» de boira . . . 8	
				» coberts. . . 7 »		15	»	» de rosada. . . 1	
							»	» de gebre . . . 0	
							»	» de calamarça 0	
							»	» de glaçada t. 0	
							»	» de glaçada . . 0	
							»	» de neu. . . . 0	
HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT					
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS					
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ		8 TARDA			
72°	71°	CIRRUS	CIRRUS CÚMULUS.	5'43		6'9			
VENT									
TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 86'5 mm.				DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES			
» DE NEU » 0 m				8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL			
				CALMA SE	NE	15'68 kms.			

RESUMS MENSUALS DES DEL 12 D'OCTUBRE DE 1914 AL 30 DE MAIG DE 1915

MESOS	TEMPERATURA				PRESSIÓ ATMOSFÈRICA				OBSERVACIONS	
	MITJA		MÀXIMA	MÍNIMA	DIRECTA		A 0° I AL NIVELL DEL MAR			
	8 MATÍ	8 TARDA	24 HORES	24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA		
1914 Octubre	6'5	7'2	20 (dia 12)	0'8 (dia 21)	679'9	679'7	762'4	761'8	Comencen les gràfiques al dia 12.	
Novembre	2'4	3'8	16'8 (dia 5)	— 6 (dia 19)	681'3	682'4	765'7	766'5		Els dats són complets. Baròmetre complet. La temperatura de les vuit de la tarda del dia 7 no fou registrada, com tampoc la màxima i la mínima termomètriques.
Desembre	3'4	3'5	18 (dia 8)	— 8'2 (dia 25)	681'7	681'6	765'7	765'6		
1915 Gener	— 0'8	— 0'08	12 (dia 15)	— 11 (dia 29)	678'9	678'7	764'0	763'8	Baròmetre complet. La temperatura de les vuit del matí del dia 26 no fou presa; com tampoc la de les vuit de la tarda del dia 25, ni la màxima ni la mínima d'ambdós dies.	
Febrer	0'2	0'9	17 (dies 27 i 28)	— 10 (dia 26)	678'2	678'6	763'4	763'4		Des del dia 1 al 8 inclusiv els dats meteorològics resten incomplets per no conservar-se la fulla d'aquella setmana.
Març	4'4	3'1	20 (dia 25)	— 9'8 (dia 11)	681'5	681'7	765'2	765'8		
Abril	4	4	20 (dia 30)	— 2'2 (dia 16)	684'6	684'9	769'0	769'3	Baròmetre complet. Resten incomplets els registres de les temperatures dels dies 26, 27 i 28.	
Maig	13'2	11'8	27 (dia 25)	4'8 (dia 13)	685'1	684'2	765'2	764'9		Les observacions baromètriques registrades fins i tot el dia 24.

Les termomètriques incompletes.

Per a les reduccions i correccions baromètriques havem rebut la col·laboració del Sr. Polit.

Coneixíem els propòsits d'En Juli Soler, per converses amb ell tingudes, sobre l'ampliació d'aquest observatori mitjançant la instal·lació de nous aparells, i la conveniència d'instal·lar-hi sismògrafs registradors d'aquells terratrèmols locals que sovintegen pel trocejat maciu dels Pireneus Centrals. Així és, que confiem en que els hereus d'aquell il·lustre excursionista, interessant-se per a perpetuar sa memoria, faràn ofrena d'aquelles modestes instal·lacions de Viella, perquè puguin continuar publicant-se en el BUTLLETÍ les anotacions meteorològiques avui estruncades; remerciant-los-hi tanta generositat la Ciència i la Patria, i d'un modo particular el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

29 - X - 1915

DR. M. FAURA I SANS

PUBLICACIONS REBUDES

(QUART TRIMESTRE DE 1915)

- Boletín de la Real Academia Gallega.** Corunya. (Octubre, 1915.) — Eugenio Carré : *La causa de Portier*. — Pablo Pérez Costanti : *Los colegiales de Fonseca (apéndice a «Linajes Galicianos»)*. (Continuació.) — César Vaamonde : *Gómez Pérez das Mariñas y sus descendientes (apuntes históricos y genealógicos)*. (Continuació.) — *De Folk-lore : Cantares populares*.
- Boletín de la Sociedad Española de Excursiones.** Madrid. (Tercer trimestre 1915.) — E. I. : *La galeria de cuadros del incendiado Palacio de Justicia*. — Juan Allende-Salazar : *José Antolínez, pintor madrileño*. (Continuació.) — Ricardo del Arco : *El Arte en Huesca durante el siglo XVI : artistas i documentos inéditos*. (Acabament.) — Elías Tormo : *Yáñez de la Almedina, el más exquisito pintor del Renacimiento en España*. — F. J. Sánchez Cantón : *Los pintores de Cámara de los Reyes de España*. (Continuació.) — T. : *La Sociedad de Excursiones en el Palacio de Cerralbo*.
- Bulletin Hispanique.** Burdeus. (Juliol-Setembre.) — A. Morel-Fatio : *Un érudit espagnol au XVIIIe siècle : D. Gregorio Mayans y Siscar*. — *Chronique* : Morel-Fatio : *Palabras de algunos españoles*.
- Bulletin Hispanique.** Burdeus. (Octubre.) — J. R. Ceriello : *Poesia femminile religiosa spagnuola in Sardegna nel 700 (Maria Rosalia Merlo)*. — J. Mathorez : *Les refugis politiques espagnols dans l'Orne au XIXe siècle*. — E. Merimée : *Encore quelques mots sur l'altitude de l'Espagne*. — H. Breuil : *Variétés : La rueda de Santa Catalina de Barros (Santander)*.
- O Instituto.** Coimbra. (Octubre.) — Gustavo Ramos : *O Fausto de Goethe*. — F. Manuel Alves : *Memorias arqueológico-históricas do distrito de Bragança*. —

Emm. M.ª S. Navarro Neumann, S. G. : *Essai de quelques formules applicables aux macrosismes*. — José Baptista Pereira : *Memórias de Carnide*. — Antonio Ferreira de Lerpa : *Antonio de Figueiredo e Utra «o terrôr dos Arabios», General do Estreito de Ormíos e do Mar Rôxo*. — D. T. de Almeida Manuel de Vilhena : *História da instituição da Santa Ordem da Cavalaria e das ordens militares em Portugal*.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. Saragoça. (Juny.) — D. Carlos Pan : *Plantas del Hno. Elias*. — D. Carlos Estevan : *Sobre Ixódidos (Araen) de Aragón*. — D. R. Diaz Lardies : *Excursión por los alrededores de Zaragoza*.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. Saragoça. (Juliol-Octubre.) — J. L. Lacroix : *Contribution à l'étude des Néuroptères de France*. — Fr. Sennen : *Excursión au Coto de la Aduana, bois de la Trinidad*. — P. W. Stuart-Menteach : *Sur les gisements métallifères des Pyrenées-Occidentales*.

Revue Catalane. Perpinyà. (Novembre.) — Apeles Mestres : *Flors de sang : Elegia*. — Joseph Gibrat : *Note sur les noms patronymiques*. — L. Pastre : *Ramón Lull et son œuvre pédagogique*. — Henry Aragón : *L'or des citoyens dans les guerres antiques*. — *L'or de la France, le vrai patriotisme*. — Charles Grandó : *Les cris de la rue*. — *Proverbis*. — Créance : *Barthomeu*.

Boletí de la Societat Arqueològica Luliana. Palma. (Maig-Juny-Juliol.) — Rdm. Mn. Antoni M.ª Alcover, Vic. Cap. : † *El Bisbe Campins*. — D. E. K. Aguiló : *Oficis conferits a Pere Jordá, Doctor en Medicina (1455)*.

Revista de Menorca. Mahó. (Octubre.) — V. González Serrano : *Menorca*. — F. Hernández Sanz : *Documentos relativos a la estancia del Almirante Oquendo en la isla de Menorca (1637-1658)*. (Continuació.) — *Rectificación*. — M. Hernández Ponseti : *Observaciones meteorológicas de septiembre*. — F. Camps Mercadal : *Folk-lore menorquí : De la Pagesia*. (Continuació.)

La Montagne. (Juliol-Setembre.) — J. de Epiney : *Une tentative d'ascension au Grépon*. — J. E. : *Jours d'hiver a la Montagne*. — Henri Ferrand : *Le Mont Bego et les Inscriptions et Sculptures du Val des Merveilles*.

Boletín de la Real Sociedad Geográfica. Madrid. (Quart trimestre 1915.) — Don Mario Méndez Bejarano : *Bio-bibliografía hispánica de Ultramar*. — *Estudio de Literatura geográfica española*. — Fr. José M.ª Alvarez, O. P. : *Descripción geográfica de la isla de Formosa*. (Continuació.) — Dr. D. J. Francisco V. Silva : *La desmembración del Territorio argentino en el siglo XIX*. — D. Odón de Buen : *Segunda campaña oceanográfica del «Vasco Núñez de Balboa»*.

Boletín de la Real Sociedad Geográfica. Revista de Geografía Colonial y Mercantil. Madrid. (Octubre.) — D. L. Linares Becerra : *Osmo-Monografía geográfica. Noticias bibliográficas*.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones. Valladolid. (Octubre.) — D. Salvador García de Pruneda : *De turismo : Por Portugal*. — D. J. Agapito y Revilla : *Tradiciones de Valladolid*. (Continuació.) — D. L. Bertrán y Castillo : *Por España (impresiones de viaje) : En la sierra*. — D. P. Alcántara Basanta : *Libro de curiosidades relativas a Valladolid (1807-1831)*. (Continuació.) — D. Narciso Alonso Cortés : *Relación del bautismo de Felipe IV*.

- Boletín de la Real Academia de la Historia.** Madrid. (Novembre.) — Antonio Blázquez : «*Compendio de Historia de España*», por Ricardo Beltrán y Rózpide. — Antonio Blázquez : *Alfonso de Dornellas* : «*Historia e Genealogias*». — Enrique Romero de Torres : *Antigüedades prehistóricas* : *Bajorrelieve ibérico y estatua griega de Ahala la Real*. — E. Romero de Torres : *Inscripciones o marcas de cerámica romana de Castellar de Santisteban*. — El Marqués de Lauremín : *Don Alvaro de Luna, según testimonios inéditos de la época*. — Bernardino de Melgar : *Sepultura de Alonso Sánchez de Cepeda*. — Fidel Fita : *Epigrafía romana y visigótica de Pozo de la Sal-Mérida y Albuquerque*.
- Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.** Madrid. (Juliol-Agost 1915.) — *Notas arqueológicas* : D. Rodrigo Amador de los Ríos : *Antigüedades salvadas, perdidas y en peligro*. — O. S. B. : *Les origines de l'Imprimerie a Saragosse, par le R. P. A.* — Narciso Sentenach : *El retrato de Cervantes*. — D. Vicente Castañeda Alcover : *Arte del blasón*. (Continuació.) — D. F. Durán : *La orfebrería catalana*. — D. Félix López del Vallado, L. J. : *Contribución al estudio de la arqueología monumental en España*. — D. Luis Andrés : *Fueros y privilegios concedidos por Alfonso VIII, al monasterio de San Salvador de Oña, en los años 1176 y 1184*. — D. Guillermo Antolín : *Apología del Dr. Dimas de Miguel*. (Acabament.)
- Boletín de la Real Sociedad Geográfica.** Revista de Geografía Colonial y Mercantil. Madrid. (Setembre.) — D. Pedro Chico y Rello : *Zamarramala. Monografía geográfica*. — D. R. Tomas y Samper : *La elocuencia de una estadística*. —
- Revue Catalane.** Perpinyà. — P. Francis : *Notre concert*. — *El nostre Joffre*. — Antoine Batlle : *L'espantosa guerra*. — Algú : *Roussillon et Alsace-Lorraine*. — *Compte-Rendu des Séances*. — Charles Grando : *Les cris de la rue. Nécrologie*. — Louis Pastre : *Ramón Lull et son œuvre pédagogique*. — *Deuil*.
- Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos históricos y artísticos de Orense.** (Novembre-Deseembre.) — Pío Beltrán : *Las monedas visigodas acuñadas en la Suevia española (Diócesis de Iria, Lucus, Aurense, Tude y Asturica)*. (Continuació.) — M. Martínez Sueiro : *Las sociedades económicas gallegas*. — M. Castro y M. Martínez Sueiro : *Documentos del Archivo Catedral de Orense*. (Continuació.)
- Boletín de la Real Academia Gallega.** Coruña. (Novembre.) — Eladio Oviedo Arce : *Dos nuevos torques de oro*. — Eugenio Carré Aldao : *Impresores de Galicia : Gonzalo Rodrigo de la Passera y Juan de Porres (1494-1496)*. — César Vaamonde Lores : *Gómez Pérez das Mariñas y sus descendientes*. — M. Murguía : *Notas de Folk-lore*.
- Revista de Filología Española.** Madrid. (Tercer quadern.) — Federico de Onís : *Sobre la transmisión de la obra literaria de fray Luis de León*. — Carolina Michaelis de Vasconcellos : *A propósito de Martín Codax e das suas cantigas de amor*. — Alfonso Reyes : *Góngora y «La gloria de Niquea»*. — A. G. Solalinde : *Intervención de Alfonso X en la redacción de sus obras*. — J. de Perott : *Reminiscencias de romances en libros de Caballerías*.
- Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones.** Valladolid. (Novembre.) —

- D. J. Agapito y Revilla : *Tradiciones de Valladolid*. (Acabament.) — D. L. Bertrán y Castillo : *Por España (impresiones de viaje)* : Salamanca. — P. Alcántara Baranta : *Libro de curiosidades relativas a Valladolid* (1807-1831). (Continuació.) — L. García de Pruneda : *De Turismo: Por Portugal*. — M. Alonso Cortés : *Relación del bautismo de Felipe IV*. (Continuació.)
- Boletín de la Real Academia de la Historia. Madrid. (Deseembre.) — Dr. A. S. Vahuda : *Hallazgo de pergaminos en Solsona*. — Fidel Fita : *Cuatro biografías de Santa Teresa en el siglo XVI : El Padre Francisco de Ribera, Fr. Diego de Jesús, Fr. Luis de León y Julián de Avila*. — S. Pérez de Guzmán y Gallo : *Noticias históricas y genealógicas de los Estados de Montijo y Teba, según los documentos de sus archivos*. — P. de Novo y Colson : *Lenguaje de Santa Teresa de Jesús, juicio comparativo de sus escritos con los de S. Juan de la Cruz y otros clásicos de su época*.

S'han rebut, a més, les següents publicacions :

- La Zuda. Tortosa.
- La Alhambra. Granada.
- Revista Montserratina.
- Boletín La-Salle.
- Butlletí Japonès.
- Hojas Selectas.
- Butlletí del Grop Excursionista Montseny.
- La Notaría.
- Revista Musical Catalana.
- Butlletí de la Agrupació Excursionista. Reus.
- Butlletí de l'Associació Joventut Excursionista «Avant».
- Los Archivos de Ibiza. Mahó.
- Boletín del Centro Artístico. Granada.
- Excursions. (Secció d'Excursions. Ateneu Enciclopèdic Popular.) Barcelona.
- Estudios Franciscanos.
- Mitteilungen des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins. München.
- Butlletí del Centre Excursionista Barcelonès.
- Ibèrica.
- Il Rosario é la Nuova Pompei.
- La Senyera. Montevideo.
- Themis. Vilanova i Geltrú.
- Imer. Stockholm.
- Montanyes Regalades. Perpinyà.
- La Llar.
- El Viajero. Barcelona.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

ISMAEL DEL PAN y PAUL WERNERT : *Interpretación de un adorno en las figuras humanas masculinas de Alpera y Cogul. Ensayo de Etnografía comparada.* — Comisión de Investigaciones paleontológicas y prehistóricas, nota núm. 3, full de 11 planes, extret del Bol. de la R. Soc. Esp. de Hist. Nat., tom. XV, abril de 1915.

En aquesta nota els autors donen una clara interpretació a l'ornamentació que es troba en les cames de les pintures prehistòriques d'Alpera i Cogul. Per tractar-se d'aquesta localitat catalana que ha estat comentada per molts dels prehistoriadors moderns, la doneu a conèixer per a aquest ornament de la distinció masculina. També devem admetre la interpretació de la presència d'un home entre dones, que es troba a Cogul, considerant-ho com un acte de culte, despreciant la idea d'aquella *Dança procreadora*; car, segons manifestacions del propi descobridor de les pintures de Cogul En C. Rocafort (qui ha estat oblidat pels autors), no s'hi troben els detalls amb que es fonamentava aquella suposició. — M. FAURA I SANS.

E. H. PACHECO amb la col·laboració de J. DANTIN : *Geología y Paleontología del mioceno de Palencia.* — Memoria publicada por la Comisión de investigaciones paleontológicas y prehistóricas, núm. 5 : 1915. Obra de 300 planes i LXII làmines.

A darrers de 1911 se descobrí, a Palencia, un notabilíssim llot de restes fòssils pertanyents a vertebrats en sa quasi totalitat. El Dr. Dantin, ajudant dels Treballs d'investigacions geològiques a Espanya, féu el primer reconeixement; i després, al retorn de París, pel cap de la Secció de Geologia del Museu d'Historia natural de Madrid se completaren les excavacions. Jo vareig tenir ocasió de poder veure aquells exemplars mentre anaven arribant al Museu, quan preparava ma tesi doctoral; així és que esperava amb interès la publicació d'aquesta monografia que ens ha enviat, per a nostra biblioteca, la Junta per a ampliació d'estudis i investigacions científiques.

Els autors han esmersat tot aquest temps per a aclarar les determinacions específiques d'aquelles ossamentes; publicant un treball monogràfic completísim, de gran valua, il·lustrant-lo amb profusió de gravats de les moltes pesses recollides i conservades pertanyents als genres següents : *Testudo*, *Anas*, *Trochictis*, *Prolagus*, *Rhinoceros* (varies especies), *Anchitherium*, *Listriodon*, *Artiodactyle*, *Dorcatherium*, *Palaeoplatyceros*, *Dinotherium*, *Mastodon*, i diferents moluscs.

Aquest jaciment, el més important de la Península Ibèrica, ha estat considerat com del Tortonjà superior, desota les marçues guixoses del Sarmantià.

Si bé aquesta monografia no fa referència a coses de nostra terra, no obstant, pot ésser de gran utilitat per a la classificació dels restes de Rinoceronts

terciaris que a voltes troben nostres excursionistes; i per aquest motiu desitgem sigui conegut aquest treball pels catalans estudiosos. I també per les similituts que existeixen amb els llits sincrònics de Piera, Terrassa, Viladecavalls i Cerdanya, on s'hi troben freqüentment restes esquelètics dels descrits en l'obra dels doctors Pacheco i Dantin. — Dr. M. FAURA I SANS.

E. HERNÁNDEZ PACHECO y HUGO OBERMAYER. — *La mandíbula neandertaloide de Banyoles*. — Comisión de investigaciones paleontológicas y prehistóricas. — Memoria sisen. 1915.

El malaguanyat Pere Alsius, de Banyoles, fa prop de trenta anys que descobrí una mandíbula humana entre la tosca que s'arrenca en el pla de la Formiga, abans d'entrar a la població (i no aprop del cementiri, a l'eixida de la vila com consta en el plànol dels autors). Aquesta barra havia estat regoneguda per l'Harlé, D. Ll. M. Vidal, Mn. Font i Sagué i pel Dr. Cazorro; i segons consta en un manuscrit inèdit que ens ha mostrat En Josep Alsius, fill del naturalista historiador, ja l'havia considerat el seu pare com de la raça dels neandertals. Així és que el Dr. Pacheco i H. Obermayer en sa monografia sobre aquesta notabilíssima mandíbula, amb sa definició autoritzada, han ratificat aquella determinació; àdhuc que amb el treball comparatiu amb la trobada a Gibraltar han fitat els paratges de les primitives races a la Península Ibèrica. L'acompanyen, en la il·lustració, algunes vistes d'En J. Alsius, Mn. M. Faura i Sans, i sis fototopies de la mandíbula en diferents posicions o aspectes. — F. DURÁN.

P. MAS : *Notes històriques del bisbat de Barcelona : Libri antiquitatum*.

Tots els erudits de Catalunya coneixen al P. Mas, el paciencut beneficiat de l'Arxiu Catedral de Barcelona, el rebuscador de les antiguitats documentals de la nostra Seu, el qual uneix a son profunde saber una gran amabilitat i un esquisit tracte. El P. Mas ha continuat la publicació de ses *Notes històriques del bisbat de Barcelona* amb la de les rúbriques dels *Libri antiquitatum* de la Seu. El valor d'aquests llibres, especie de cartorals de la Catedral de Barcelona, on s'anaren copiant totes aquelles escriptures expressives d'actes jurídics en els que intervingué el Cabilde, és molt gran, tant per a fer la historia jurídica, com l'eclesiàstica, com per a la toponomàstica del bisbat de Barcelona. El P. Mas ha fet dels documents inserits en aquests llibres, uns llargs *regesta* en català, ordenant-los per ordre cronològic, numerant-los i indicant en cada un el foli del llibre on està el document del que són papereta. Moltes vegades, al costat del nom topogràfic o personal en català, hi posa la paraula en llatí, tal com està en l'escriptura. Ha publicat el P. Mas la seves rúbriques en quatre volums. El primer, conté les dels documents la data dels quals va compresa entre 844 (fetxa del document més antic dels transcrits en els *Libri antiquitatum*) i 1055; el segon, les dels d'aquesta data fins a 1.º d'abril de 1131; el tercer, les d'aquells les dates dels quals van compreses entre 1131 i el 1.º d'abril de 1182, i el quart, les rúbriques dels documents la data dels quals és posterior a aquesta última i van copiats en els *Libri antiquitatum*.

Les rúbriques dels *Libri antiquitatum* de la Seu de Barcelona han estat publicades entre 1914 i 1915, amb un pròleg del nostre estimat amic l'erudit arqueòleg Sr. Casades i Gramatxes, i una nota bibliogràfica, de la qual resulta que dits llibres foren compostos en el segle XIII i foliats i numerats en els segles XVI al XVIII i que contenen 2750 tresllats. Al final de cada volum, el P. Mas ha posat un índex alfabètic de les paperetes contingudes en aquell volum, atenent no a l'acte jurídic de que són expressió sinó al nom que donaren a les escriptures aquells que les feren o les copiaren. En la confecció d'aquesta obra no s'han seguit les normes ortogràfiques de l'Institut.

CRÒNICA DEL CENTRE

NÓVEMBRE DE 1915

SESSIONS I CONFERENCIES

El dia 5 del corrent, inaugurarà el torn de conferencies de l'actual curs l'expresident del CENTRE D. Cèsar A. Torras, el qual ens féu fruir, amb l'eloqüència acostumada, *Un tom de muntanya per les serres del port del Comte i de Cadi*.

El dia 12, ocupà la tribuna l'individu de la Directiva D. Feliu Duràn, dissertant sobre *Les Creus de terme de Catalunya*.

El dia 19, el Rvnt. Mn. Jaume Oliveras ens explicà una *Excursió de Benasque a Senet a través de les Maleïdes*.

El dia 26, D. Josep Salvany ens féu veure altra interessant excursió de Torsosa a Casp.

Totes elles resultaren interessantíssimes, acabant-les-hi de fer els hermosos clixés que es projectaren dels diferents llocs esmentats.

EXCURSIONS

El dia 7 del present, la Secció de Fotografia organitzà una excursió d'un dia a Sant Salvador de Breda i Sant Martí de Riells.

El dia 21, la propia Secció féu altra sortida a Sant Llorenç del Munt amb motiu de celebrar-se la cursa de resistència *Copa Sant Llorenç* (segón any), organitzada per la Secció de Sports de Muntanya.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

També el dia 8, renusà nostre volgut consoci i intel·ligent arqueòleg don Felegrí Casades i Gramatxes les converses d'arqueologia corresponents a l'actual curs, continuant l'estudi de l'arqueologia cristiana. En la conferència de l'esmentat dia se féu el resum de les converses del curs passat, que tractaren de les antiquitats dels primers segles del Cristianisme.

El dia 15, féu l'estudi de les basíliques constantinianes. — Precedents. — Les esglésies anteriors al segle iv. — La *Domus* i ses relacions amb la disposició de les basíliques cristianes.

El dia 22, continuació de l'estudi de les basíliques cristianes. — Disposició arquitectònica. — Son origen. — Ornamentació. — Liturgia.

El dia 29, continuació de l'estudi de les basíliques cristianes. — Aspecte i diferències entre les orientals i les occidentals. — Disposició arquitectònica i elements, abans i després del segle v, de dits edificis.

DESEMBRE DE 1915

CONFERENCIES

El dia 3, D. Ignasi Soler i Escofet donà una interessantíssima conferència explicant una excursió al Monestir de Piedra.

El dia 10, se féu, d'una manera solemnia, per la Secció d'Sports de Muntanya, el repartiment de premis de la cursa de Sant Llorenç del Munt, llegint el Sr. Danès un seu treball intitulat *La Ciutat i la muntanya*. Fou presidit l'acte pel que ho és del CENTRE, D. Jaume Massó Torrents, qui dirigí a la concurrència paraules d'encoratjament i de mercès.

El dia 12, el poeta D. Josep M.^o de Sagarra donà lectura d'alguns fragments del seu poema inèdit *El Mal caçador*, davant de bon nombre d'amics.

El dia 17, D. Feliu Duràn i Cañameras dissertà sobre la *Tarragona antiga*. Totes elles, il·lustrades amb projeccions, foren força interessants.

SOCIS INGRESSATS EN EL DARRER TRIMESTRE DE 1915

Andreu Zürn. — Santiago Gambús Mispoulet. — Lluís Comulada Henrich. — Josep M.^o Valls. — Josep Sagrañes Ferrer. — S. Jordi Vidal. — Rosa Puig Guasch. — Adolf Zerlowitz. — Gabriel Gelabert. — Josep Camp i Nicolau. — Josep de Rivera. — Lluís d'Arbell Fontordera — Josep F. Ràfols i Fontanals. — Artur Schulze. — Pelegrí Livellara.

CONVERSES D'HISTORIA I ARQUEOLOGIA

El president de la Secció d'Arqueologia, D. Pelegrí Casades i Gramatxes, continuà les seves lliçons en el següent ordre:

Dies 6 i 13. De les basíliques constantinianes de Roma. — Elements que s'hi conserven després de les modificacions que han sofert modernament. — Descripció de son estat actual.

Dia 27. Continuació dels monuments constantinians de Roma. — Els baptisteris. — Disposició arquitectònica. — Ornamentació. — Ritual. — Els baptisteris de Sant Joan de Latrà i de Santa Agnès. (Mausoleu de Constança.)

EXCURSIONS

El dia 5, la Secció de Fotografia efectuà una excursió d'un dia per a visitar la ciutat de Manresa i el celebrat monestir de Sant Benet de Bages.

El dia 12, se féu, per la propia Secció, una visita a la Casa-museu de la Srta. D.ª Teresa Amatller.

El dia 19, practicà una sortida a Sitges, visitant el celebrat Cau ferrat.

NOVA

REFORMES EN EL BUTLLETÍ. — La comissió de publicació, fent-se càrrec de l'augment de circulació del BUTLLETÍ que la reforma del Reglament extén a tots els socis del CENTRE EXCURSIONISTA, ha pensat introduir-hi importants millores des del vinent número de janer de 1916, que inaugura el volum XXVIe de la nostra ja antiga publicació.

L'aspecte exterior vindrà modificat per una coberta en paper superior a l'actual i una disposició tipogràfica més en consonancia amb el gust d'ara. El paper del text tindrà més consistència i serà apropiat per a la lectura a la llum artificial, tenint també més condicions de resistència a l'acció del temps. Els gravats que acompanyaran els treballs que requereixin il·lustració aniran tirats en làmines apart, en paper superior i adequat al tiratge dels fotografats directes, que alternaran amb fotopies de caràcter artístic.

Confiam que tots els consocis sabran apreciar aquestes i altres millores que no detallem, que de segur contribuiràn a augmentar el prestigi de la nostra estimada publicació.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

TAULES

ÍNDEX ONOMÀSTIC

(ELS NÚMEROS INDIQUEN LES PLANES)

- Abadal Vinyals, Ramón** de, 38, 87, 202
Abril, Joàn, 221
Aguilar, Alvar, 169
Aguilar, Victor, 342
Aguiló i Fuster, Mariàn, 121
Agulló i Vidal, Ferràn, 134
Agustí, Jordi, 342
Albiol, Jaume, 342
Albiol Guinart, Joaquim, 202
Alcover, Mn. Antoni M.^a, 114
Almera, Mn. Jaume, 137
Almirall, Valentí, 102
Alsina i Clos, Simón, 104
Alsina Diaz de la Quintana, Frederic, 87
Alsius, Pere, 191, 203
Amatller, Teresa, 359
Ambrós, Marçal, 92
Amigó Rich, Joaquim, 86
Arbell Fontordera, Lluís de, 350
Arabía, Ramón, 43, 92, 121
Arajol, Joaquim, 115
Argullol, Josep de, 100
Armenteras Vintró, Adolf de, 87
Arnet, Romàn, 92
Aulestia i Pijoàn, Antoni, 98
- Badia i Lebligh, Domingo**, 121
Badia Vallvé, Pau, 270
Badrinas, Miquel, 342
Balaguer i Mesino, Jaume, 105
Baltasar, Miquel, 342
Baqué, Eduard, 73
Baqué, Francesc, 42, 73
Baradat Guillé, Mn. Rafel, 87
- Barallat, Heribert**, 95
Barranco, Josep, 342
Barrié, Antòn, 169
Barta, Joàn, 112
Bartés, Eudalt, 272
Bartrina Fabrè, Lluís, 87
Bassegoda, Bonaventura, 203
Bassegoda Musté, Bonaventura, 211
Batista i Roca, Josep M.^a, 247
Baviera, Lluís de, 66
Bergós, J., 164
Bertràn i Bros, Pau, 50, 347
Blanch, Antoni, 341
Bofill i Poch, Artur, 104, 138
Bofill Bayés, Francesc, 270
Bofill Bayés, Valentí, 270
Bolós, Francesc, 121
Bonet, Lluís, 163
Bonet, Juli, 341
Borbó, Jaume de, 63
Borbó, Pau de, 66
Bordas, Frederic, 95
Bordas, Gebhardt, 202
Borrassà, Lluís, 115
Bosch, Alfred, 116, 184, 203
Bruix Rodellas, August, 202
Bosch de la Trinxeria, Carles, 102, 121
Bosch Bierge, Eusebi, 202
Bosch Clivi, Joaquim, 202
Bosch, Mn. Vicenç, 115
Bosoms, J., 116
Brocà, Guillem M.^a, 114
Brú Sanclement, 102
Brutails, J. A., 107

- Bulbena Tusell, Antoni, 104
 Busquets, Guillem, 116
 Buxadé Clarasó, Josep, 87
C
 Caballoi, Benvingut, 164
 Cabot i Rovira, Joaquim, 114, 135
 Cadevall, Joàn, 110
 Calvet, Rafel, 105
 Camp i Nicolau, Josep, 360
 Canalda Sabaté, Pius, 223
 Canibell, Eudald, 92
 Canosa Gutiérrez, Josep M.^a, 202
 Canosa Gutiérrez, Ramón, 87
 Canyelles, fra Agustí, 121
 Capmany, Ricard de, 109
 Carbó Pompido, Albert, 202
 Carbonell, Antòn, 272
 Cardellach, Caius, 105
 Cardona i Vert, Joàn, 104, 108
 Carreras i Candi, Francesc, 104, 146
 Carreras Verdaguer, Antòn, 86
 Carreras Verdaguer, Francisco, 86
 Carreras, Josep, 342
 Casades i Gramatxes, Pelegrí, 54, 55, 87,
 107, 115, 144, 182, 183, 203, 291, 317,
 358, 359
 Casanova, Joàn, 169
 Casanovas Danès, Ramon, 270
 Casas, Francisco, 202
 Casas, Josep, 341
 Casas, Zacaries, 342
 Casellas, Raimond, 108
 Castellanos, Josep, 105
 Castelló Elías, Joaquim, 202
 Cazurro, Manuel, 193
 Chabás, Mn. Roc, 114
 Chevalier, Marcel, 116
 Clapés, Joàn de, 188
 Clapés i Trabal, Pere, 105
 Cé de Triola, Josep M.^a, 116, 204, 347
 Codina, Joàn, 86
 Codina, Santiago, 169
 Coll, Francisco, 86
 Coll, Lluís, 168
 Collell, Mn. Jaume, 150
 Colominas, Timoteu, 252, 292, 304, 317
 Coma Moragues, Josep, 202
 Comas Solà, Josep, 115
 Comas, Ramón N., 53, 108, 203, 216,
 246, 300, 334.
 Company, Pere, 98
 Compte, Josep, 341
 Comulada Henric, Lluís, 360
 Conill, Bonaventura, 115
 Cortès Lladó, Antoni, 86
 Cortils i Vieta, Josep, 102
 Costa, Antòn Cebrià, 121
 Creixells Vallhonrat, Carles, 87
 Creus i Corominas, Teodor, 143, 202
 Cuní i Martorell, Miquel, 104
 Cusi, J., 56
D
 Damians, Frederic, 86
 Danès i Torras, Josep, 163, 210
 Danès Varnedas, Joàn, 2, 13, 162, 184,
 290, 342, 359
 Dantin, J., 356
 Deix, Joàn, 341
 Deix, Joaquim, 342
 Deschamps, Enric, 115
 Devesa, Diego, 341
 Domènech i Montaner, Lluís, 98, 114, 115
 Domènech i Roura, Pere, 116
 Duràn Canyameres, Feliu, 55, 116, 202,
 289, 358
 Duràn Reynals, Eudald, 202
 Duràn Sampere, Agustí, 270
E
 Echevarría Massanet, Emili, 87
 Elías i Juncosa, 347
 Elías i Juncosa, Joaquim, 197, 258
 Enric de Rohan, 28
 Erra, Josep, 341
 Escher, Alfred, 40
F
 Fabra, Pompeu, 115
 Faralt, Jaume, 92
 Fargas Raymat, Miquel, 87
 Farnés, Sebastià, 112, 137
 Farré i Carrió, Ignasi, 105
 Faura, Mn. Marià, 114, 221, 352, 356
 Felip II, 45
 Fernández Casals, Josep, 202
 Fernández Puig, Josep, 202
 Ferrer, Josep, 341
 Figuerola, Lluís, 108
 Fiter Inglés, Josep, 92, 203
 Folch Cardona, Joaquim, 182
 Folguera, F., 163
 Folguera i Duràn, 144

- Font Escudé, Miquel, 202
 Font Martí, Miquel dels S., 87
 Font i Sagué, Mn. Norbert, 108, 115, 121
 Forment, Damià, 170
 Franquesa i Gomis, Josep, 148
 Freixa, Jaume, 114
 Fuster, Narcís, 114
- García, Adrià, 341**
 Gambús Mispoulet, Santiago, 360
 García Vilamala, Carles, 94
 Garí, Antò, 342
 Gaza, Alfred, 147
 Gelabert, Gabriel, 360
 Genís Aguilar, Martí, 152
 Gibert, Pau, 92
 Gimbernà, Carles, 121
 Giménez, Mario, 1, 19, 87, 290
 Giró, Inès, 167, 169
 Giró, Pere, 167, 169
 Girona i Llagostera, Daniel, 112
 Girona, Joan, 231
 Gispert, Joaquim de, 263
 Golferichs, Macari, 108, 114
 Gomis, Cels, 83, 102, 138, 203, 216, 237
 Gomis, Josep, A., 270
 Grandia, Mn. Marià, 115
 Granollachs, Francisco de, 52
 Grañet, Josep, 341
 Grau Hubert, Josep, 86
 Grau, Joaquim, 169
 Gravel, Fritz, 341
 Griera, Mn. Antoni, 270
 Guardia, Mn. Joan, 272
 Guasch, Joaquim, 141
 Gudiol, Mn. Josep, 108, 116
 Güell, Eusebi, 120
 Guinart C., Ricard, 164
 Gunfans, Lluís, 342
- Harlé, M., 192**
 Hernando, Joana, 166, 169
 Himmelheber, Otto, 270
 Huber, Huc, 169
- Igual, Ildefons, 43, 50**
 Illing, Eva, 167, 169
 Isern, Joan, 121
- Jaume I d'Aragó, el Conqueridor, 112**
- Jesús, 74
 Jordi Vidal, S., 360
 Jover, Madalena, 301
 Judes, 74
 Julià, Santiago, 86
- Leasck, Artur, 116**
 Livellara, Pelegrí, 360
 Llobet, Eduard, 341
 Llorenç, Leandre, 129
 López, Víctor, 342
 Losantos Vilaseca, Enric, 86
 Lott, Juli, 57
- Macià d'Espona, Josep M.^a, 202**
 Madrenys, Lluís, 267
 Mestre, Ferràn, 342
 Magret Perpinyà, Josep, 202
 Majem Vila, Eduard, 86
 Mallat, Enric, 204
 Maluquer, Josep, 115
 Mantua Imbert, Josep, 86
 Maratonas, Jaume, 342
 Marcer, Melcior, 87, 290
 Maré, M. J., 350
 Margarida de Sully, 28
 Marín, Francesc, 341
 Mariezcurrena, Heribert, 98
 Maristany Casajuana, Amadeu, 87
 Martel, 114
 Martí *l'Humà*, rei d'Aragó, 112, 272
 Martí, Antoni, 342
 Martí, Josep Maria, 137
 Martí i Julià, Domingo, 115
 Martí i Turró, Isidre, 101
 Martí, Francisco, 342
 Martín, Leoncio, 181
 Martínez, Francesc, 342
 Martorell, Jeroni, 110, 112, 115, 183
 Martorell Trabal, Francisco, 202
 Mas, Adolf, 116
 Mas, Mn. Josep, 357
 Mas, Sinibald de, 121
 Masó i Quintana, Mn. Joaquim, 277
 Maspons i Labrós, Francisco de S., 95,
 102, 104, 121
 Masriera, Artur, 105, 153
 Massó, Antoni, 149
 Massó Torrents, Jaume, 105, 107, 112,
 138, 202, 293, 304, 342, 359

- Massot i Palmers, Josep, 116, 183
 Matabosch Bassols, Antoni, 87
 Mateu, Jaume, 342
 Melé, I., 139
 Mestre i Noé, 230
 Mestres, Jaume, 341
 Michatich, Frederic, 270
 Milà i Fontanals, Manuel, 121
 Miquel i Planas, Ramón, 114
 Miret i Sans, Joaquim, 114, 136
 Miró, Antò, 170
 Miró Ginbernau, Josep M.^a, 202
 Miró, Oleguer, 120
 Mitjans, Ursí, 92
 Möller, Claudi, 169
 Möller, Hans, 169
 Moncada, Ot de, 233
 Montanyà, Esteve, 258, 336
 Montguió, Manel, 342
 Montaner, Ramón, 109
 Monsalvatje i Fossas, Francisco, 140, 205
 Montoliu i de Togores, Manuel de, 270
 Morancho, Enric, 342
 Moretó, Rosèn, 13, 290, 345
 Morer, Nuria, 166, 167, 169
 Morera, Mn. Martí, 272
 Mur, Dalmau de, 170
 Murken, Heinrich, 341

Nasave, Antò, 341
 Navarro Alimbau, Joàn, 87
 Noguera Prat, Joaquim, 270
 Nonell, Joàn, 204
 Noriega, Francisco, 253
 Norby, Jacob, 166, 169
 Novellas Bofill, Jaume, 270
 Novellas, Francisco, 110

Obermayer, Huc, 193, 357
 Olivé, Francisco, 87
 Olivert, fra Bernat, 231
 Oliveras, Mn. Jaume, 54, 182, 290, 358
 Olivó i Formentí, Joaquim, 98
 Oller, Narcís, 142
 Ordeig, Joàn, 87
 Ortega de Mercader, Carme, 322
 Ortiz, Miquel, 342
 Osona, Artur, 102, 107, 121

Pacheco, E. H., 356
 Padró, Ramón, 94
 Padrós, Ricard, 92
 Palet i Barba, Domingo, 135
 Pallarès, Maties, 270
 Pan, Ismael del, 356
 Par, Alfons, 114
 Parcerisa, 121
 Parés López, Antò, 86
 Parés García, Enric, 202
 Parés, Francisco X., 202, 203, 289
 Pascual, Eusebi, 342
 Pedemonte, Bonaventura, 202
 Pedrals i Moliné, Artur, 104
 Pedrals, Joàn Bta., 175
 Pedret Llasat, Carles, 87
 Pedret Llasat, Josep M.^a, 87
 Peiró Rando, Enric, 270
 Pelós, Mn. Francesc, 258
 Pellicer, Emili, 342
 Pena i Costa, Joaquim, 116
 Penso, Joaquim, 87
 Peña, Narcís, 341
 Perdigó Diaz, Santiago, 87
 Perelló, Vicenç F., 87
 Pericas, Josep M.^a, 202
 Permanyer, Joàn, 135
 Permanyer, Ricard, 134
 Picó i Campamar, Ramón, 118
 Piensa, Alfons, 342
 Piferrer, Pau, 121
 Pirozzini, Carles, 141
 Pla, Josep, 342
 Planell, Lluís, 341
 Prat, Pere, 341
 Pons Huc, comte d'Empuries, 44
 Pons i Massaveu, Joàn, 140
 Porcioles, Joàn de, 120
 Porta Vidal, Lluís, 87
 Prats, Josep M.^a, 87
 Puig i Cadafalch, Josep, 115, 142
 Puig Guasch, Gaspar, 87
 Puig Guasch, Rosa, 360
 Puig, Marguerida, 167, 169
 Puig i Boada, Isidre, 190
 Puig Gairalt, Antò, 164, 202
 Puigdengoles, Baldiri, 270
 Puig Martí, Josep M.^a, 87, 290
 Puiggari, Josep, 120, 322
 Puigjané Pons, Josep, 202
 Puntas, Josep, 204

- Ràfols i Fontanals, Josep**, 350
Raguer, Tomàs, 136
Ramón Berenguer IV, comte de Barcelona, 222
Reynals Basté, Carles, 87
Ribas, Bonaventura, 101
Ribé, Mn., 162
Riera i Bertràn, Joaquim, 94, 140, 162
Rigalt, Lluís, 121
Riquer, Alexandre de, 99
Rius i Matas, Pere, 183, 184, 202
Rivera, Josep de, 360
Roca, Josep M.^a, 116
Roca, fra Joàn de Jesús, 52
Rocabertí, Estefanía de, 52
Rodolf d'Erlach, 33
Rodríguez Carpintero, Alonso, 179
Rogent, Elías, 54, 290
Roig, Gabriel, 202, 285, 330
Roig, Jaume, 114
Roig Raventós, 270
Roig, Vicenç, 226
Roig i Puñed, Josep, 104
Romà, Joàn, 270
Rosich, Joàn, 166, 169
Rosich, Joaquim, 166, 169
Rosich, Josep, 169
Rosich, Maria, 167, 169
Rosenberger, Ernest, 270
Rubió Balaguer, Joaquim, 202
Rubió Balaguer, Jordi, 202
Rubió i Lluch, Antoni, 97, 116, 133, 162
Ruiz i Porta, Joàn, 139
Ruiz Rodríguez, Enriqueta, 202
- Saderra, Josep**, 143
Sagarra, Ferràn de, 104, 112, 141
Sagarra, J. M.^a de, 359
Salarich, 306
Salas, Ramón, 170
Saletà, Honorat de, 101
Salvany, Josep, 204, 272, 285, 358
Sandiumenge, Josep, 87
Sanpere i Miquel, Salvador, 102, 115, 271, 272
Santacana, Francesc, 116
Santamaría, Albert, 88, 166, 169
Sant Climent, Guillem de, 52
Sants Cosme i Damià, 300, 332
- Sant Joàn**, 74
Sant Jordi, 122
Sant Meinrad, 38
Sant Pere, 74
Sargatal Xicota, Artur, 202
Sastre, Ramón, 270
Schilling Vives, Eduard, 87
Schippmann, Paul, 341
Schulze, Artur, 360
Segués, Marc, 342
Serra, Lluís, 341
Serra i Riera, Josep, 322
Serra i Pagès, Rosèn, 110, 114
Sebastián i Besora, Enric, 86
Serra i Vilaró, Mn. Joàn, 112
Serradell, Conxa, 167, 169
Sibila, Juli, 341
Simonet, 74
Slettiner, Oscar, 270
Solà, Bonaventura, 116
Solà, Cata, 167, 169
Solà, Francisco de P., 116
Soler i Escofet, Ignasi, 359
Soler i Puig, Lluís M.^a, 98
Soler i Santaló, Juli, 110, 121, 349
Soler, Joàn, 169
Soriano, Ramón, 95
Sotomayor, Fra Alonso de, 53
Subirana Banús, Joàn, 87
Sugrañes Ferrer, Josep, 360
Suqué, Salvador, 341
- Tàmaro, Eduard**, 95, 128, 330
Teixidor, Pau, 115
Tejada Alcayna, Agustí, 202
Tell, Guillem A., 114
Tey, Manuel, 116
Tintoré i Mercader, Lluís, 104
Tintoré Oliveras, Rafel, 95
Tobella i Argila, Francisco X., 95
Tobella Serra, Josep, 270
Torra, Pere, 48
Torras, César A., 5, 24, 56, 92, 100, 109, 115, 118, 158, 161, 184, 202, 290, 293, 358
Torras, Joaquim, 204
Torrents i Torras, Antoni, 98
Tort i Daniel, Jacint, 104
Trias Pujol, Antòn, 87
Turmeda, Anselm, 116

- U**bach i Vinyeta, Francesc, 94, 100, 104
 Urgellés Raventós, Joàn, 86
 Ursul, Josep Ignasi, 102
- V**alls, Josep, 270
 Valls, Josep M.^a, 360
 Valls, Lluís, 1, 2, 166
 Valls, Mn. Josep, 249
 Valls i Taberner, Ferràn, 55, 290
 Valls i Vicens, Josep M.^a, 95
 Vayreda i Vila, Estanislau, 102
 Vela, Lluís de, 86
 Vendrell, Mn. Josep, 272
 Verdager, Mn. Jacinto, 9, 121, 161
 Vergés, Manel, 87
 Vermell i Tusquets, 121
 Vidal i Riba, Eduard, 90, 110, 162, 184
 Vidal, Eladi, 342
- Vidal, Francesc, 341
 Vidal, Lluís Marià, 118, 133, 194, 203
 Vidal, Modest, 98
 Vidal i Valenciano, Enric X., 132
 Vidal de Valenciano, Gaietà, 101
 Vigo, 168
 Vila, Antoni, 341
 Vilalta, Joàn, 341
 Vilanova i Piera, Joàn, 306
 Vilaseca Tock, Enric, 270
 Viscarri Torres, Climent, 54, 290
 Vives, Josep M.^a, 163
- W**empe, Gretel, 167, 169
 Wernert, Paul, 356
- Z**erlowitz, Adolf, 360
 Zürn, Andreu, 360

ÍNDEX TOPOGRÀFIC *

- A**ar, r., 32
 Ager, v., 120
 Aigua-dora, r., 258
 Aiguafreda, p., 211
 Alcudia, p., 289
 Alemanya, nació, 25, 57
 Aramprunyà, castell, 182
 Aràn, v., 289
 Andorra, v., 87, 182
 Arenys de Mar, p., 287
 Arth-Goldau, p., 38
 Àustria, nació, 25, 57
- B**alenyà, p., 183
 Banyoles, p., 190
 Bas, vescomtat, 44
 Bas, Sant Esteve de, p., 74
 Beceit, ports, 261
 Beguda alta, p., 287
 Begues, p., 287
 Bellpuig, p., 182
 Berna, p., 32
 Besalú, p., 44
 Besòs, r., 54, 288
 Biaberri, pic, 182
- Biberbrücke, p., 38
 Blanes, p., 183, 289
 Bordeus, p., 85, 352
 Bourg-Madame, p., 72
 Brugués, ermita, 182, 287
 Buchs, p., 57
- C**abrera, p., 55
 Cairat, salt del, 87
 Caldes d'Estrach (Caldetes), p., 305
 Camprodón, p., 317
 Canepost, p., 276
 Canigó, m., 72
 Capdella, c., 182
 Capellades, p., 55, 288
 Cardedeu, p., 87
 Caro, m., 260
 Cavall Bernat de Sant Llorenç del Munt, 7
 Centelles, p., 211
 Cerdanya, c., 183
 Cerdecilla, p., 253
 Cervelló, p., 287
 Cervera, p., 183, 289
 Chamonnix, p., 203
 Ciutadella, p., 289

* Les abreviatures usades en aquest índex són : p. poble, ciutat, vila o caseriu; r. riu, riera, torrent; v. vall; c. comarca; m. muntanya o cim; s. serra.

- Coimbra, p., 352
 Collbató, p., 51
 Collsabadell, p., 87
 Corsà, p., 280
 Coruña, p., 85, 352
- D**anubi, r., 63
- E**bre, r., 262
 Einsiedeln, monestir, 38
 Empordà, c., 43, 273
 Estats, pic, 182
- F**igueres, p., 56
 Flassà, p., 273
 Foixà, castell, 284
 Fontclara, p., 279
 Fourvière, m., 25
 França, nació, 25, 57
 Frankfurt, p., 55
- G**arrotxa, c., 116
 Gavà, p., 182, 287
 Ger, pic, 71
 Ginebra, p., 26, 203
 Guadarrama, m., 194
 Gualba, p., 183
 Guillerès, c., 183
 Guissona, p., 183, 289
 Gütsch, m., 36
- H**ostoles, v., 120
- I**nnsbruck, p., 58
 Isar, r., 66
- J**erusalem, p., 55
- K**utsnacht, p., 37
- L**a Bisbal, p., 273
 La Garriga, p., 211
 La Pera, p., 283
 Lausana, p., 27, 30
 Laufen, castell, 41
 Lehman, llac, 27, 29
 Limmat, r., 40
 Llaveneres, p., 204
 Lleida, p., 112, 182
 Llinàs, p., 87, 288
- Lloret de Mar, p., 183
 Lluçanès, c., 247
 Lluch, santuari, 289
 Lourdes, p., 70
 Lucerna, p., 35
 Luchon, p., 87
 Lyó, p., 25
- M**adrid, p., 83, 354
 Mahó, p., 84, 289
 Malatosquera, v., 47
 Maleïdes, s., 54, 182
 Malloí, p., 44
 Manacor, p., 289
 Manresa, p., 112, 359
 Martorell, p., 116
 Masquefa, p., 287
 Maquinença, p., 182
 Moià, p., 204
 Mola de Sant Llorenç del Munt, m., 7, 11
 Molins de Rei, p., 287
 Mollet, p., 54, 288
 Monistrol de Montserrat, p., 87
 Montalegre, monestir, 55, 288
 Montblanc, m., 30
 Montcada, p., 54, 55, 288
 Mongat, p., 55
 Montgrony, santuari, 270
 Montlluis, p., 72
 Montseny, m., 9, 112
 Montserrat, monestir, 9, 54, 99, 102, 290
 Mulleres, m., 182
 Munich, p., 61, 64
- N**avés, p., 335
 Neuhausen, p., 42
 Nuria, v. i santuari, 102, 288, 321
- O**beramergau, p., 116
 Olesa de Montserrat, p., 87
 Olot, p., 44, 163
 Olzinelles, p., 287
 Organyà, p., 290
 Ouchy, p., 29, 31
- P**alafolls, p., 185
 Palau Sator, p., 278
 Palautordera, p., 189
 Palma, p., 85, 353
 Paris, p., 68, 85

- Pau, p., 83
 Pedraforca, m., 247
 Pelràs, p., 281
 Peratallada, p., 277
 Perpinyà, p., 72, 115, 353
 Piedra, monestir, 359
 Piera, p., 287
 Pobla de Claramunt, p., 182
 Poblet, monestir, 99
 Pollensa, p., 289
 Pogni-Chancy, p., 26
 Prenafeta, castell, 163
 Prullans, p., 331
 Púbol, p., 282
 Puigcerdà, p., 72, 87
 Puda, est. de la, 87
- R**atera, port, 54
 Reixach, p., 55
 Reclusa, refugi de la, 120
 Reus, p., 55, 290
 Reuss, r., 36
 Rigi, m., 38
 Ripoll, p., 73
 Ripoll, monestir, 73, 115
 Rhin, r., 39, 41, 57
 Ribes, p., 55, 72, 112, 165, 288
 Roma, p., 55, 294
 Roquetes, p., 260
 Rose, r., 25, 27
 Rosselló, c., 107, 114
 Roses, golf, 43
 Ruplà, p., 285
- S**abadell, p., 340
 Saburedo, m., 54
 Salamanca, p., 176
 Salou, p., 55
 Sant Andreu de la Castanya, refugi, 119
 Sant Andreu del Fajol Melós, iglesia, 335
 Sant Bartomeu de la Quadra, p., 87
 Sant Bonaventura, iglesia, 26
 Sant Benet de Bages, monestir, 359
 Sant Celoni, p., 287
 Santa Cristina, santuari, 183
 Sant Cugat del Vallès, p. i monestir, 87,
 288
 Sant Esteve d'Alcoll, p., 87
 Sant Just Desvern, p., 55, 288
 Sant Joan les Fonts, p. i iglesia, 205
- Sant Julià de Boada, p., 279
 Sant Llorenç del Munt, monestir, 14,
 287
 Sant Llorenç del Munt, m., 1, 339, 359
 Sant Martí d'Ainay, iglesia, 26
 Sant Martí de Riells, p., 358
 Sant Martí de Vilaseca, iglesia, 258
 Sant Nasari, iglesia, 26
 Sant Pau del Camp, monestir, 322
 Sant Pere de Montgrony, santuari, 270
 Sant Salvador, castell, 44
 Sant Salvador, santuari, 87
 Sant Salvador de Breda, p., 358
 Santa Madalena de Palautordera, er-
 mita, 189
 Santa Maria de l'Estany, monestir, 204
 Santes Creus, monestir, 99
 Saona, r., 25
 Saragoça, p., 353
 Serinyà, p., 191
 Siete Picos, m., 253
 Signal, m., 31
 Sitges, p., 359
 Söller, p., 289
 Strasburg, p., 66
 Surroca, mines, 203
 Suïça, nació, 25, 57
- T**arragona, p., 85, 112, 170, 294, 359
 Tàrrrega, p., 182
 Terrassa, p., 6, 12, 54, 287, 288, 340
 Tet, r., 72
 Tiana, p., 55
 Toledo, p., 289
 Tona, p., 114
 Torre de Claramunt, castell de la, 55
 Tortosa, p., 55, 221, 260, 290
 Toses, collada, 72
 Tossa, p., 183
 Tristanya, estany, 182
- U**ll de Ter, xalet refugi, 117, 317
 Ulldecona, p., 55
- V**alladolid, p., 84, 353
 Vallbona, monestir, 55, 288
 Valldeieu, p., 211
 Valldoreix, p., 87
 Valldora, p., 258
 Valldemosa, p., 289

Vallgorguina, p., 287

Vallvidrera, p., 87

Valsain, r., 255

Vich, p., 85

Viella, p., 349

Viena, p., 59

Viladrau, p., 183

Vilafranca de Conflent, p., 72

Vilagrassa, p., 182

Vilaseca, p., 258

Vilavella, p., 115

Vitznau, p., 37

Vulpellac, castell, 275

Wädenswil, p., 38

Wiessbaden, p., 55

Woert, castell, 41

Zuger, llac, 38

Zurich, p. i llac de, 40, 41

ÍNDEX DE GRAVATS

	Pàgs.
Croquis facilitat pel Centre Excursionista de Terrassa	3
El massiç de La Mola, vist des de prop de can Robert.	7
Cavall Bernat.	7
El massiç de La Mola, des del Cavall Bernat	11
Vista de La Mola i del Monestir	11
La Castellassa	15
Monestir de Sant Llorenç del Munt	15
Cova del Drac.	21
Copa de Sant Llorenç del Munt	23
Lausana : Plaça de Sant Francesc	27
Ouchy : Llac Lehman.	29
Berna : Campanar de la Catedral.	31
Berna : Terra del rellotge.	33
Lucerna : Meggernhorn, en el llac de Quatre cantons.	35
Zurich : Riu Limmat.	37
Rhin : caiguda o cascada.	39
Viena : Detall de la processó del Congrés Eucarístic.	59
Munich : Portal de Sant Carles.	61
Munich : Nova Casa de la Ciutat.	63
Munich : Antiga Casa de la Ciutat	65
Strasburg : Monument al mariscal de Saxe.	67
París : Jardins de Tulleríes.	69
París des de la Torre Eiffel.	71
Lourdes : Monument a la Verge.	73
Fundadors de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques.	93
Francesc Ubach i Vinyeta.	94
Francisco de S. Maspons i Labrós.	95
Antoni Rubió i Lluch.	97
Primer estatge del Centre Excursionista de Catalunya	99
Centre Excursionista de Catalunya : Fatxada	101
» » » Entrada	103
» » » Actual sala de revistes	105
» » » Galeria gòtica que condueix al Saló d'actes.	107
Centre Excursionista de Catalunya : Biblioteca actual.	109
Columnes romanes que s'aixequen en l'estatge del C. E. C.	110
Centre Excursionista de Catalunya : Actual saló d'actes.	113
César A. Torras.	115
Xalet-refugi d'Ull de Ter	117
Refugi de Sant Andreu de la Castanya.	119

	<u>Pàgs.</u>
Xalet-refugi de la Renclusa.	120
El frontal de Sant Jordi.	125
Cinc gravats dels Sports de febrer a Ribes.	165-168
Altar major de la Seu de Tarragona.	171
Fatxada de la Universitat de Salamanca.	177
Palafolls : Joies	185
» Vista exterior de l'església de Sant Genís.	185
» Creus gòtiques	187
» Porta de l'església	188
Palautordera : Absis de l'ermita de Santa Madalena.	189
Pere Alsius.	191
Sant Joan les Fonts : Capitell de la porta principal.	205
» » » Església	206
» » » Perspectiva estructural.	207
» » » Planta restaurada, Seccions transversal i longitudinal.	209
Monolit de Valldeu	212
Plec-falla en les calices cretàciques atravesades pel Congost.	213
Tall estratigràfic seguint el Congost.	215
Cels Gomis.	217
Tortosa : Plaça de l'Angel	223
Museu Municipal : Interior.	224
Col·legi de Sant Lluís.	225
Antiga Llotja.	226
Casa dels Moncades.	227
Porta de la Capella del Palau Episcopal.	228
Carreret del Palau.	229
Pica baptismal de la Catedral.	231
Creu processional i arquetes del segle xv.	234
Pla de les Sitges.	235
Creu de la Petja.	236
Esbart Folk-lore.	251
El Montón de Trigo des del camí de Collado Ventoso.	253
Bosc de pibets plens de glaç damunt de Collado Ventoso.	254
Arbres nevats i amb glaç a la vessant del setè pic de Siete Picos.	255
Primer cim de Siete Picos.	256
La Peñalara entre boires, des del quart de Siete Picos.	257
Iglesia vella de Sant Martí de Vilaseca.	259
Absis de la iglesia vella de Sant Martí de Vilaseca.	259
La Bisbal : Castell del Bisbe.	274
Vulpellac : Pati del Castell.	275
Canapost : Iglesia.	276
Peratallada : Iglesia.	277
Peratallada : Mur.	278
Palau Sator : Vista general.	279
Corsà : Retaule.	280
Cassà de Pelras : Absis de la iglesia	281
Sant Pere de Púbol.	282
Púbol i La Pera.	283

	<u>Pàgs.</u>
Castell de Foixà	284
Rupià	285
Caldes d'Estrach : Terra dels Encantats	307
Caldes d'Estrach : Part antiga de la població	309
Gra de Faiol des de la vall de Carlat	319
Ull de Ter : Missa de campanya	321
Sant Pau del Camp : Porta de l'església	325
Sant Pau del Camp : Claustre	327
Dòlmen de Prullans	331
Sant Andreu : Interior	335
Sant Andreu : Exterior	336
Neutralització de can Poble	340
Pas dels corredors per can Poble	343
Detall de la cursa	343
Arribada a La Mola	344
Un equip en plena cursa	345

TAULA GENERAL

	<u>Pàgs.</u>
Repartiment de premis als guanyadors de la cursa de resistència portada a cap a la muntanya de Sant Llorenç del Munt el dia 29 del pròxim passat desembre	1
Notes d'un viatge per França, Suïça, Alemanya i Àustria, per Francesc Baqué.	25, 571
Resum de mes investigacions sòbres l'alta muntanya emporitana, per Ildefons Igual	43
L'Oracionaire popular, per Pau Bertràn i Bros	50, 347
Imatges i capelles de veïnats, per Ramón N. Comas	52, 300, 332
Un dijous Sant a Sant Esteve de Bas, per Cels Gomis	74
Les bodes d'argent de nostre BUTLLETÍ.	89
Ahir i demà, per Eduard Vidal i Riba	90
Memoria escrita amb motiu del XXV aniversari de la fundació del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, per Eduard Vidal i Riba	91
El frontal de Sant Jordi, per Eduard Tàmaro.	122
Records de mitja centuria enrera. Les nostres primeres excursions, per Enric X. Vidal i Valenciano	128
Mon primer viatge a la Vall d'Aràn, per Lluís M. Vidal.	132
Escrius per A. Rubió i Lluch, Ferràn Agulló i Vidal, Ricard Permanyer, Domingo Palet i Barba.	135
Un quart de segle ben aprofitat, per Joàn Permanyer.	133
Escrius per Joaquim Cabot, Tomàs Ragner, Joaquim Miret i Sans, Josep M. ^a Martí, Sebastià Farnés, Jaume Almera, pvre., Artur Bofill, J. Massó Torrents, Cels Gomis, Antoni Bulbena, I. Melé, Joàn Ruiz i Porta, Monsalvatje i Fossas, Joàn Pons i Massaveu, J. Riera i Bertràn, Carles Pirozzini, Ferràn de Sagarra, Joaquim Guasch, J. Puig i Cadafalch, Narcís Oller, Theodor Creus i Corominas, Josep Saderra, Pelegrí Casades i Gramatxes.	135-144
Mirant a l'esdevenidor, per M. Folguera i Duràn	144
Record i esperança, per Francesc Carreras i Candi	145
*** per Alfred Gaza	146
L'excursionisme català, per J. Franquesa i Gomis.	147
*** per Antoni Massó	148
L'obra del excursionisme català, per Jaume Collell, pvre.	149
Als joves excursionistes de Catalunya, per Martí Genís Aguilar.	150
Al claustre de Sant Cugat del Vallès, per Arthur Masriera.	152
Discurs presidencial, per Cèsar A. Torras.	154
Als excursionistes, per Jacinto Verdager.	158
Vetillada patronal i de commemoració a la casa pairal de l'excursionisme català	161
III Concurs d'Arquitectura del C. E. de C.	163
Memoria llegida el dia 12 de febrer de 1915 en la sessió del Repartiment de	

	Pàgs.
premis als Concursos de Sports d'hivern celebrats a Ribes els dies 31 de gener, 1 i 2 de febrer de 1915.	165
Monografia de l'altar major de la catedral de Tarragona, per Joàn B. Pedrals; pvre.	170
La Universidad de Salamanca, per Leonci Martin	176
Esglesia de Sant Genís de Palafoxs, Ermita de Santa Madalena, de Palau-tordera, per Isidre Puig i Boada	185
Quatre paraules sobre D. Pere Alsius, per Lluís M. Vidal	190
Trescant per la serra, per Joaquim Elias i Juncosa	197
L'esglesia de Sant Joan les Fonts, per Josep Danès i Torras	205
Excursió geològica d'Aiguafreda a la Garriga, per Bonavetura Bassegoda Musté	211
En Cels Gomis i Mestres, per Ramón N. Comas	216, 237
La ciutat de Tortosa, per Félix Durán.	221
Folk-lore de les tempestes, per Mn. Josep Valls i Josep M. ^h Batista i Roca.	247
Copa Turó-Park, per Timoteu Colominas	251
La muntanya de los Siete Picos, per Joaquim Elias i Juncosa.	253
Iglesia vella de Sant Martí de Vilaseca, per Mn. Esteve Montanyà.	258
Ascensió a la muntanya del Caro, per Joaquim de Gispert.	260
Memoria llegida pel senyor secretari de la Secció de Fotografia en la reglamentaria sessió de Junta general ordinaria celebrada el dia 10 de juliol del corrent any 1915, per Lluís Madrenys	264
Excursió al baix Empordà, per Ignasi Soler i Escofet.	274
Memoria del Senyor Secretari, per Timoteu Colominas.	286
Discurs del senyor President, Jaume Massó Torrents.	293
Excursió a Caldes d'Estrach (Caldetes), per Pelegrí Casades i Gramatxes.	305
Una festa a Ull de Ter, per Carme Ortega de Mercader	317
El monestir de Sant Pau del Camp, per Eduard Tàmaro.	322
Troballa d'un dòlmen a Prullans (Lleida).	331
Sant Andreu del Pujol Melós, per Mn. Esteve Montanyà	335
Manifest de la Junta directiva de la Secció d'Arquitectura del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.	337
Copa Sant Llorenç del Munt, per C. V.	339
Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn), pel Dr. M. Faura i Sans	349
Notes bibliogràfiques	356
Publicacions rebudes.	83, 197, 267, 352
Crònica del Centre.	54, 87, 186, 202, 270, 303, 358
Noves.	56, 88, 202, 271, 260
Taules.	361